

ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ТА ПСИХОТЕРАПІЇ

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

циклу професійної підготовки (нормативна (обов'язкова) частина)

ДИФЕРЕНЦІЙНА ПСИХОЛОГІЯ

Для підготовки фахівців
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
галузі знань: 05 Соціальні та поведінкові науки
спеціальності: 053 Психологія (2 курс)
за освітньо-професійної програмою:
Психологія

Житомир – 2017-2018

Методичні рекомендації до навчальної дисципліни “Диференційна психологія” для підготовки фахівців першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань: 05 Соціальні та поведінкові науки спеціальності: 053 Психологія складена для реалізації освітньо-професійної програми: Психологія (2 курс).

РОЗРОБНИКИ:

кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології та психотерапії **О.В. Мазяр**

Методичні рекомендації затверджені на засіданні кафедри практичної психології та психотерапії

“06 червня 2017 року, протокол № 9

Схвалено методичною комісією соціально-психологічного факультету

“12” червня 2017 року, протокол № 9

Вступ

Програму обов'язкової дисципліни «Диференційна психологія» складено відповідно до місця та значення дисципліни за структурно-логічною схемою, передбаченою освітньо-професійною програмою бакалавра з галузі знань 05 соціальні та поведінкові науки, спеціальності 053 Психологія. Вона відповідає загальним, фаховим компетентностям та програмним результатам навчання, визначених освітньо-професійною програмою.

Предметом вивчення «Диференційної психології» є аналіз структури індивідуальності на основі вивчення індивідуальних, типологічних і групових відмінностей між людьми методом порівняльного аналізу.

Міждисциплінарні зв'язки. Курс «Диференційна психологія» органічно зв'язаний з усіма психологічними дисциплінами, які студенти вивчали за попередній час навчання. Адекватне планування та проведення психологічних досліджень не можливе без опори на такі теоретичні дисципліни як «Загальна психологія», «Психологія особистості», «Психологія праці та інженерна психологія», «Соціальна психологія», «Вікова психологія», «Психофізіологія» тощо.

Згаданий курс ставить на меті інтеграцію та систематизацію знань та навичок отриманих студентами у ході засвоєння дисциплін практичної спрямованості, таких як «Математична статистика і математичні методи у психології», «Психодіагностика» та інших.

МЕТА І ЗАВДАННЯ КУРСУ, ПРОГРАМНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Мета: ознайомлення студентів із проблемами розвитку індивідуальності як цілісного феномену, що існує в полі взаємодії біологічно-спадкових та соціально-набутих чинників активності суб'єкта.

Основні завдання курсу:

- ознайомлення студентів з індивідуальними, типологічними та груповими відмінностями, їх чинниками та наслідками;
- оволодіння знаннями щодо функціонального призначення та взаємозв'язку елементів структури індивідуальності;
- формування окремих умінь здійснювати диференціально-психологічний аналіз особистості.

Структура курсу «Диференціальна психологія»:

- Методологічні засади диференційної психології
- Вплив біологічних факторів на розвиток індивідуальності
- Вплив соціокультурних факторів на розвиток індивідуальності

Форми роботи. Навчальний процес включає в себе різноманітні форми та види роботи:

- будується на основі лекційних, практичних та лабораторних занять;
- включає індивідуальну і групову роботу;
- робота під керівництвом викладачів та самостійне опрацювання матеріалу;
- науково-дослідну та практичну роботу з попереднім плануванням та наступним контролем виконаних завдань.

Методи роботи. У роботі зі студентами використовуються такі основні методи:

- лекція, розповідь, пояснення, обговорення;
- аналіз літератури;
- планування і проведення емпіричних досліджень;
- обробка результатів власних психологічних досліджень;
- підготовка звітів, виступів та безпосередні виступи за результатами виконання професійно-орієнтованих завдань.

Засоби роботи. При освоєнні курсу студенти користуються такими основними засобами роботи:

- підручниками, посібниками, періодичними виданнями, словниками, інструктивно-методичними матеріалами до практичних та лабораторних занять;
- інформацією з мережі Internet;
- відеозаписами.

Комп'ютерне забезпечення. При підготовці до занять практичного курсу, а також безпосередньо на лабораторних заняттях студенти користуються комп'ютерами для таких видів роботи:

- оформлення звітів;
- отримання інформації з мережі Internet;
- проведення психодіагностичного обстеження;
- статистичної обробки даних діагностики;
- перегляду навчальних відеозаписів.

Знання (по завершенню курсу студенти мають знати такі тематичні розділи):

- Диференціальна психологія як наука про психологічні відмінності
- Методи дослідження у диференціальній психології
- Індивідуальність як системно-інтегральний рівень життєдіяльності
- Вплив спадковості і середовища на поведінку людини
- Проблема темпераменту у диференціальній психології
- Диференціально-психологічні аспекти навчальної діяльності
- Особистість у диференціально-психологічному вимірі
- Здібності у структурі індивідуальності
- Диференціально-психологічні аспекти професійної діяльності

В ході практичної роботи на практичних заняттях з курсу «Диференційна психологія» студенти мають вміти планувати та проводити психологічні дослідження, здійснювати аналіз та представлення їх результатів.

Вміння та навички (практичні вміння та навички, які мають демонструвати студенти по завершенню курсу):

- встановлювати закономірності розподілу індивідуально-психологічних відмінностей і визначати причини відхилень від нормального розподілу;
- підбирати засоби впливу на особистість в залежності від індивідуальних особливостей;
- впроваджувати програми діагностики психологічних особливостей особистості, її поведінки у групі, враховуючи положення професійної етики;
- діагностувати типологічні особливості прояву властивостей нервової системи (сили, рухливості, балансу);
- діагностувати відмінності психодинамічних (темпераментальних і характерологічних) характеристик в структурі індивідуальності.

Компетентності, якими повинен оволодіти здобувач (відповідно до ОП)

Загальні компетентності (ЗК)

ЗК1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу

ЗК3. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності (СК)

СК1. Знання категоріально-понятійного апарату психології

СК5. Здатність аналізувати та систематизувати одержані результати, формулювати аргументовані висновки та рекомендації

Програмні результати навчання (ПРН відповідно до ОП)

Демонструвати розуміння закономірностей та особливостей розвитку і функціонування психічних явищ в контексті професійних завдань

Рефлексувати та критично оцінювати достовірність одержаних результатів психологічного дослідження, формулювати аргументовані висновки

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 90 годин, 3 кредити ЄКТС.

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
Кількість кредитів – 3	Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки	Денна форма навчання	Заочна форма навчання
Кількість модулів – 3	Спеціальність 053 «Психологія»	Обов’язкова	
Змістових модулів – 6	Освітньо-кваліфікаційний рівень: бакалавр Освітня кваліфікація: бакалавр з психології	Рік підготовки	
Загальна кількість годин – 90		2-й	2-й
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 ; для самостійної роботи студента – 4		Семестр	
		IV	IV
		Лекції	
		10 год.	4 год.
		Практичні	
		14 год.	4 год.
		Лабораторні	
		14 год.	2 год.
		Самостійна робота	
		52 год.	80 год.
		Індивідуальні завдання	
		–	–
Вид контролю			
Екзамен	Екзамен		

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить (%):

для денної форми навчання – 42% : 58%

для заочної форми навчання – 11% : 89%

2. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем	Всього годин	кількість годин			
		Лекції	Практичні	Лабораторні	Самостійна робота
Модуль 1. Методологічні засади диференційної психології					
Змістовий модуль 1. Закономірності розподілу індивідуально-психологічних відмінностей					
Тема 1. Диференціальна психологія як наука про психологічні відмінності	2/2	2/2			
Тема 2. Методи дослідження у диференціальній психології	18/12		4/-	2/-	14/12
Разом за змістовим модулем 1	20/14	2/2	2/-	2/-	14/12
Змістовий модуль 2. Індивідуальність як системно-інтегральний рівень життєдіяльності					
Тема 3. Індивідуальність як системно-інтегральний рівень життєдіяльності	10/16	2/-	2/2		4/14
Разом за змістовим модулем 2	10/16	2/-	2/2		4/14
Разом за модулем 1	30/30	4/2	6/2	2/-	18/26
Модуль 2. Вплив біопсихічних факторів на розвиток індивідуальності					
Змістовий модуль 3. Вплив спадковості і середовища на поведінку людини					
Тема 4. Вплив спадковості і середовища на поведінку людини	20/16	2/-	2/-	6/2	10/14
Разом за змістовим модулем 3	20/16	2/-	2/-	6/2	10/14
Змістовий модуль 4. Темперамент як диференційно-психологічна категорія					
Тема 5. Проблема темпераменту у диференціальній психології	8/8	2/-	2/-		4/8
Тема 6. Диференційно-психологічні аспекти навчальної діяльності	2/6				2/6
Разом за змістовим модулем 4	10/14	2/-	2/-		6/14
Разом за модулем 2	30/30	4/-	4/-	6/2	16/28
Модуль 3. Вплив соціокультурних факторів на розвиток індивідуальності					
Змістовий модуль 5. Особистість у диференційно-психологічному вимірі					
Тема 7. Особистість у диференційно-психологічному вимірі	20/14	2/2	2/-	6/-	10/12
Разом за змістовим модулем 5	20/14	2/2	2/-	6/-	10/12
Змістовний модуль 6. Здібності та обдарованість у диференційній психології					
Тема 8. Здібності у структурі індивідуальності	6/9		2/2		4/7
Тема 9. Диференційно-психологічні аспекти професійної діяльності	4/7				4/7
Разом за змістовим модулем 6	10/16		2/2		8/14
Разом за модулем 3	30/30	2/2	4/2	6/-	18/26
Всього	90/90	10/4	14/4	14/2	52/80

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Самостійна робота є невід’ємною складовою вивчення навчальної дисципліни. Вона здійснюється за такими **напрямами**:

- підготовка теоретичних питань до практичних занять;
- підготовка рефератів та тематичних повідомлень;
- конспектування та аналіз першоджерел;
- підготовка практичних завдань до семінарських занять (в тому числі структурно-методологічний аналіз досліджень, проведених іншими авторами);
- робота над професійно орієнтованими завданнями при підготовці до лабораторних занять (в тому числі планування і проведення експериментальних досліджень; обробка результатів психологічних досліджень);
- підготовка звітів, за результатами виконання практичних та професійно-орієнтованих завдань (в тому числі тез і статей);
- підготовка усних виступів та безпосередні виступи (в тому числі захисти та презентації власної дослідницької роботи, а також презентація рефератів і тематичних повідомлень);
- підготовка до підсумкових модульних робіт та екзамену.

Підготовка теоретичних питань до практичних занять передбачає опрацювання питань практичного заняття, які повністю або частково розглядаються на лекції або виносяться на самостійне опрацювання.

Алгоритм підготовки

- Визначте питання для підготовки (Ви маєте розглянути усі питання, зазначені у плані практичного заняття).
- Візьміть у бібліотеці університету (читальному залі або на кафедрі) джерела, зазначені у списку основної літератури до заняття. При підборі літератури ви можете користуватися бібліотечними каталогами (алфавітним, предметним або систематичним).
- Визначте розділи (теми або параграфи), у яких розкрито питання практичного заняття.
- Прочитайте ці розділи.
- Складіть план (простий або складний) відповіді на кожне питання.
- Визначте основні поняття, які ви повинні засвоїти.
- Проаналізуйте, як опрацьований матеріал пов’язаний з іншими питаннями теми.
- Для кращого засвоєння та запам’ятовування матеріалу складіть короткий конспект, схеми, таблиці або графіки по прочитаному матеріалу.
- Визначте проблеми в опрацьованому матеріалі, які ви недостатньо зрозуміли. З цими питаннями ви можете звернутися на консультації до викладача.
- Перевірте, як ви засвоїли опрацьоване питання. ви можете це зробити, відповівши на тестові питання до теми або розв’язавши практичні завдання.

Підготовка рефератів та тематичних повідомлень передбачає бібліографічну роботу з систематизації та аналізу літератури; глибокий та детальний аналіз проблеми (робіт зарубіжних і вітчизняних авторів, вивчення і аналіз необхідних нормативних документів).

Алгоритм підготовки

- Ознайомтеся з вимогами (тематикою, колом необхідної літератури, ракурсом освітлення проблеми) до реферату або тематичного повідомлення.
- Підберіть літературу, у якій розкривається проблема. При підборі літератури користуйтеся бібліотечними каталогами (алфавітним, предметним або систематичним), консультуйтеся з викладачами та колегами, здійснюйте пошук по

дереву посилань та в Інтернет.

- Складіть план реферату або повідомлення.
- Опрацюйте літературні джерела, користуючись порадами до конспектування першоджерел.
- Систематизуйте опрацьований матеріал відповідно до плану реферату чи тематичного повідомлення.
- Дайте власний критичний аналіз та оцінку висвітленої проблеми.
- Оформіть реферат у друкованому вигляді відповідно до вимог (титульна сторінка із зазначенням теми, інформації про авторів та місця виконання роботи; сторінка із детальним змістом реферату; основний текст із посиланнями на роботи цитованих авторів; висновки, що містять авторськи міркування, узагальнення тощо; список використаної літератури). Тематичне повідомлення не потребує друкованого оформлення, оскільки презентується виключно усно.
- На основі проведеної роботи підготуйте усну доповідь (див. вимоги до усних виступів).

Конспектування та аналіз першоджерел передбачає поглиблений розгляд окремих питань теми. Для конспектування пропонуються статті з фахових журналів, розділи монографій або підручників.

Алгоритм підготовки

- Прочитайте запропоноване першоджерело.
- Правильно оформіть бібліографію першоджерела (автор, назва, вихідні дані).
- Складіть план (простий або складний).
- Для кожного пункту плану виділіть основні положення проблеми, яка висвітлюється у першоджерелі.
- Представте прочитаний текст у вигляді тез або анотації, використовуючи, при потребі, схеми, таблиці, графіки тощо.
- Для самоперевірки перекажіть статтю, використовуючи власний конспект.

Підготовка практичних завдань передбачає структурно-методологічний аналіз досліджень, проведених іншими авторами **підготовка професійно-орієнтованих завдань до лабораторних занять** передбачає планування і проведення експериментальних досліджень; обробку їх результатів

Алгоритм підготовки.

- Уважно прочитайте вимоги до виконання практичних (професійно-орієнтованих) завдань у змісті семінарського (лабораторного) заняття у робочій програмі або інструктивно-методичних матеріалах.
- На основі плану визначте обсяг та зміст завдання; спосіб в який маєте його виконувати, необхідні методи, методики, техніки, матеріали.
- Користуючись літературою, зазначеною у плані лекційного та семінарського занять відповідної тематики ознайомтесь з проблематикою завдання. Проаналізуйте можливі складнощі, спробуйте усунути ризик їх виникнення самостійно, при відсутності такої можливості – зверніться до викладача практичного курсу.
- Виконуйте завдання поетапно, дотримуючись плану. При виникненні складнощів звертайтеся до викладача практичного курсу.
- За результатами проведеної роботи підготуйте звіт, орієнтуючись на вимоги прописані у плані практичного (лабораторного) заняття.

Підготовка звітів, за результатами виконання практичних та професійно-орієнтованих завдань має на меті оформлення результатів самостійної роботи студентів у презентабельному вигляді, їх узагальнення та систематизацію. Наявність письмового звіту з базових видів самостійної роботи є обов'язковою, оскільки є базовою підставою для оцінювання студентської роботи.

Алгоритм підготовки

- Виконайте усі необхідні пункти з підготовки практичних (професійно-орієнтованих) завдань.
- За результатами проведеної роботи підготуйте звіт, орієнтуючись на вимоги прописані у плані практичного (лабораторного) заняття та загальні вимоги до письмових звітів.
- Здайте звіт викладачу по завершенню лабораторного заняття (для студентів денної форми навчання).
- Складіть звіти, зазначені у пункті «Вимоги до екзамену», по порядку в окрему папку та здайте їх у термін, вказаний викладачем (для студентів заочної форми навчання).

Підготовка усних виступів, в тому числі захистів та презентацій власної дослідницької роботи, а також презентацій рефератів і тематичних повідомлень передбачає вміння презентувати зроблене на загал та захистити результати своєї роботи.

Алгоритм підготовки

- Виконайте усі необхідні пункти з підготовки завдань, що потребують усної презентації.
- За результатами проведеної роботи підготуйте детальний звіт, орієнтуючись на вимоги прописані у плані практичного (лабораторного) заняття.
- На основі звіту розробіть текст усного виступу (див. вимоги до усних доповідей).

Підготовка до підсумкової модульної роботи (ПМР) та екзамену має на меті узагальнення та систематизацію знань з окремого модуля або дисципліни у цілому.

Алгоритм підготовки

- Ознайомтеся з переліком питань та завдань до ПМР або екзамену.
- Підберіть підручники, методичні рекомендації або іншу довідкову літературу, необхідну для підготовки (її перелік ви можете знайти в робочій програмі або методичних рекомендаціях).
- Перегляньте зміст кожного питання, користуючись власними конспектами або підручниками.
- Визначте рівень знань з кожного питання.
- Визначте питання, які потребують ретельнішої підготовки (опрацювання додаткової літератури, складання конспектів, схем, виконання окремих завдань тощо). З цією метою зверніться до алгоритму підготовки теоретичних питань до практичних занять та виконання завдань до лабораторних занять.
- Для самоперевірки перекажіть теоретичні питання або виконайте практичне завдання.

Модуль 1
Методологічні засади диференційної психології

Назви змістових модулів і тем	Всього годин	кількість годин			
		Лекції	Практичні	Лабораторні	Самостійна робота
Змістовий модуль 1. Закономірності розподілу індивідуально-психологічних відмінностей					
Тема 1. Диференціальна психологія як наука про психологічні відмінності	2/2	2/2			
Тема 2. Методи дослідження у диференціальній психології	18/12		4/-	2/-	14/12
Разом за змістовим модулем 1	20/14	2/2	4/-	2/-	14/12
Змістовий модуль 2. Індивідуальність як системно-інтегральний рівень життєдіяльності					
Тема 3. Індивідуальність як системно-інтегральний рівень життєдіяльності	10/16	2/-	2/2		4/14
Разом за змістовим модулем 2	10/16	2/-	2/2		4/14
Разом за модулем 1	30/30	4/2	6/2	2/-	18/26

Кількість оцінюваних занять у модулі № 1: 2 практичних заняття, 1 лабораторне заняття.

Для зарахування модуля № 1 студенти мають одержати не менше 6 оцінок (це мінімальна кількість обов'язкових оцінок).

Обов'язкові види робіт:

- опрацювати питання з плану практичного заняття;
- опрацювати основні поняття;
- виконати практичне завдання.

Види робіт на вибір:

- підготовка реферату.

Лекційний курс

Тема 1. Диференціальна психологія як наука про психологічні відмінності

Лекція 1

Диференціальна психологія як наука про психологічні відмінності

Мета: ознайомлення студентів з завданнями, основними конструктами диференціальної психології та формування уявлення про формальний підхід до вивчення індивідуальності

План

1. Предмет та завдання диференціальної психології
2. Філо- та онтогенетичні аспекти становлення індивідуальності
3. Передумови виокремлення диференціальної психології
4. Психофізична проблема як передумова дослідження індивідуальних відмінностей
5. Методологічні особливості диференціально-психологічних досліджень

Література

Основна література

1. Анастаси А. Дифференциальная психология. Индивидуальные и групповые различия в поведении. М., 2001. С. 5-74.
2. Егорова М.С. Психология индивидуальных различий. М., 1997. С. 11-33.
3. Либин А.В. Дифференциальная психология: на пересечении европейских, российских и американских традиций: учебное пособие. М., 2006. С. 13-25, 40-64.
4. Мазяр О.В. Дифференціальна психологія: модульний курс: навчальний посібник. К., 2017.
5. Палій А.А. Дифференціальна психологія: Курс лекцій. Івано-Франківськ, 2007. С. 31-69.

Додаткова література

6. Государев Н.А. Дифференциальная психология в вопросах и ответах: Учебное пособие. М., С. 8-31.
7. Ломов Б.Ф. Методологические проблемы личности. М., 1984.
8. Машиков В.Н. Дифференциальная психология человека. СПб., 2008. С. 6-32.
9. Теплов Б.М. Конспекты и комментарии к книге А. Анастаси «Дифференциальная психология» // Теплов Б.М. Избранные труды: В 2-х т. Т. II. М., 1985. С. 247-279.

Періодичні видання

10. Ломов Б.Ф. О системном подходе в психологии // Вопросы психологии. 1975. № 2. С. 31-45.

Тема 3. Індивідуальність як системно-інтегральний рівень життєдіяльності

Лекція 2

Індивідуальність як системно-інтегральний рівень життєдіяльності

Мета: ознайомлення студентів з основними формами прояву індивідуальності.

План

1. Індивідуальність як інтегральна характеристика суб'єкта
2. Формальний аналіз структури стійких універсальних властивостей людини
3. Індивідні властивості як біологічний рівень індивідуальності
4. Особистість як соціокультурний рівень індивідуальності
5. Основні теорії індивідуальних відмінностей

Література

Основна література

1. Анастаси А. Дифференциальная психология. Индивидуальные и групповые различия в поведении / Пер. с англ. М., 2001. С. 5-74.
2. Егорова М.С. Психология индивидуальных различий. М., 1997. С. 11-33.
3. Либин А.В. Дифференциальная психология: на пересечении европейских, российских и американских традиций: учебное пособие. М., 2006. С. 13-25, 40-64.

4. Мазяр О.В. Диференціальна психологія: модульний курс: навчальний посібник. К., 2017.
5. Палій А.А. Диференціальна психологія: Курс лекцій. Івано-Франківськ, 2007. С. 31-69.

Додаткова література

6. Ломов Б. Ф. Методологические проблемы личности. М., 1984.
7. Машков В.Н. Дифференциальная психология человека. СПб., 2008. С. 6-32.
8. Теплов Б.М. Конспекты и комментарии к книге А. Анастаси «Дифференциальная психология» // Теплов Б.М. Избранные труды: В 2-х т. Т. II. М., 1985. С. 247-279.

Періодичні видання

9. Ломов Б.Ф. О системном подходе в психологии // Вопросы психологии. 1975. № 2. С. 31-45.

Практичний курс

Тема 2. Методи дослідження у диференціальній психології

Практичне заняття 1-2

Методи дослідження у диференціальній психології

Мета: засвоєння знань про основні методи диференціальної психології.

Професійна спрямованість: розвиток умінь встановлювати розподіл індивідуальних відмінностей і контролювати умови, які впливають на їх розподіл.

Зміст практичного заняття

1. Тестова перевірка володіння інформацією з основних питань, винесених на практичне заняття (1 можлива оцінка).
2. Аналіз теоретичних питань (1 можлива оцінка).
3. Виконання практичного завдання (1 можлива оцінка)

Питання до практичного заняття

1. Класифікація методів диференціальної психології.
2. Психогенетичні методи (мета, переваги та обмеження):
 - генеалогічний метод;
 - метод прийомних дітей;
 - близнюковий метод.
3. Методи аналізу документів (мета, переваги та обмеження):
 - біографічний метод;
 - метод щоденників;
 - аналіз продуктів діяльності;
 - опитування.
4. Нормативний напрямок психодіагностики. Поняття про нормальний розподіл даних. Умови відхилення від нормального розподілу.
5. Кореляційно-факторний напрямок психодіагностики.

Основні поняття: інтроспективні методи, екстраспективні методи, номотетичний підхід, ідіографічний підхід, спостереження, експеримент, генеалогічний метод, метод прийомних дітей, близнюків метод, біографічний метод, метод щоденників, самоспостереження, психофізіологічні методи, бесіда, інтерв'ю, анкетування, поперечні зрізи, подовжні (лонгітюдні) зрізи, аналіз продуктів діяльності, розподіл індивідуальних відмінностей, нормальний розподіл, відхилення від нормального розподілу, асиметричний розподіл, вибірка.

Практичне завдання

Сформулюйте тему свого курсового дослідження. Визначте психологічні відмінності, які будете вивчати. Підберіть методи дослідження індивідуальних або групових відмінностей.

Альтернативні теми психологічного дослідження*:

- Акцентуація характеру і стиль саморегуляції навчальної діяльності студентів-психологів
- Індивідуально-типологічні особливості стильової саморегуляції студентів із різним рівнем успішності
- Особистісна ідентичність сучасного вчителя і особливості його спілкування
- Взаємодія копінг-стратегій у взаємодії вчителя та учнів
- Вивчення етнічних стереотипів з допомогою проєктивних малюнків
- Соціально-психологічні механізми засвоєння дітьми алкогольної традиції
- Образ радіації в малюнках школярів, що проживають на забруднених територіях
- Використання минулих успіхів учнів для підвищення їх відповідальності
- Біографічні чинники описів українського національного характеру в повістях В.Г. Короленка
- Розвиток довільної пам'яті молодших школярів на уроках читання
- Вивчення особливостей образу професійного майбутнього студентів з різним рівнем успішності

Схема аналізу:

1. Тема психологічного дослідження.
2. Визначені психологічні відмінності.
3. Методи дослідження індивідуальних та групових відмінностей.

Критерії оцінки відповіді:

- чіткість виокремлення психологічних відмінностей, які вивчаються;
- конкретність методів дослідження психологічних відмінностей.

Контрольні питання:

1. Охарактеризуйте основні методи диференціальної психології. Визначте їхні діагностичні можливості та обмеження.
2. Які ознаки вказують на нормальний розподіл даних на графіку? Наведіть приклади нормального розподілу даних у психологічних дослідженнях.
3. Які ознаки вказують на відхилення від нормального розподілу даних на графіку? На конкретних прикладах вкажіть форми відхилень від нормального розподілу.
4. Проаналізуйте умови, які можуть впливати на розподіл даних у психологічних дослідженнях.

Завдання для самостійної роботи

▪ опрацювати питання та основні поняття	2 години
▪ виконати практичне завдання	2 година
▪ дати відповіді на контрольні питання	1 година

Література

Основна література

1. Анастаси А. Дифференциальная психология. Индивидуальные и групповые различия в поведении. М., 2001.
2. Кондрашихина О. А. Дифференциальная психология. К., 2009.
3. Либин А.В. Дифференциальная психология: на пересечении европейских, российских и американских традиций. М., 2006.
4. Мазяр О.В. Дифференціальна психологія: модульний курс: навчальний посібник. К., 2017.
5. Нартова-Бочавер С.К. Дифференциальная психология. М., 2003.
6. Палій А.А. Дифференціальна психологія. К., 2010.

Додаткова література

* Темі запропоновано за джерелом: Музыка О.Л. Курсові роботи з психології: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 104 с.

7. Мейли Р. Факторный анализ личности // Психология индивидуальных различий : тексты / Под редакцией Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. М., 1982.
8. Платонов К.К. Структура и развитие личности. М., 1986.
9. Равич-Щербо И.В. Исследование природы индивидуальных различий методом близнецов // Психология индивидуальных различий: тексты / [под редакцией Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова]. М., 1982.

Тема 3. Індивідуальність як системно-інтегральний рівень життєдіяльності

Практичне заняття 3

Формальний підхід у диференціальній психології

Мета: засвоєння знань щодо здійснення формального підходу у диференціальній психології.

Професійна спрямованість: вироблення умінь здійснювати формальний підхід у дослідженні індивідуальності.

Зміст практичного заняття

1. Тестова перевірка володіння інформацією з основних питань, винесених на практичне заняття (1 можлива оцінка).
2. Аналіз теоретичних питань (1 можлива оцінка).

Питання до практичного заняття

1. Принципи формального підходу у вивченні індивідуальності.
2. Основні компоненти структури індивідуальності.
3. Інтеграція елементи індивідуальності у цілісну структуру.
4. Ендофактори та екзофактори у детермінації міжіндивідуальної варіативності.

Основні поняття: індивідуальність, структура особистості, цілісність індивідуальності, системність індивідуальності, ієрархічність елементів індивідуальності, динамічність індивідуальності, формальний аналіз, феноменологічний підхід до індивідуальності, темперамент, стиль, здібності, характер, стратегія, субординаційний (ієрархічний) принцип, координаційний принцип, принцип інваріантності, принцип індивідуальної єдності, анатомо-морфологічні особливості, нейрофізіологічні особливості нервової системи, психодинамічні характеристики, інтеріоризація, екстеріоризація, спрямованість, ставлення, фіксована форма смислового досвіду.

Контрольні питання:

1. Охарактеризуйте основні принципи формального підходу.
2. Покажіть на конкретному прикладі (літературному або видатної особи) особливості інтеграції елементів індивідуальності. Зокрема, як між собою взаємодіють генетичні задатки та соціально сформовані якості?
3. Покажіть на конкретних прикладах, яким чином взаємодіють ендо- та екзофактори у ситуації компенсації комплексу неповноцінності та обдарованості.

Завдання для самостійної роботи

■ опрацювати питання	3 години
■ опрацювати основні поняття	1 година
■ дати відповіді на контрольні питання	2 години

Література

Основна література

1. Анастаси А. Дифференциальная психология. Индивидуальные и групповые различия в поведении. М., 2001.
2. Кондрашихина О.А. Дифференциальная психология. К., 2009.
3. Либин А.В. Дифференциальная психология: на пересечении европейских, российских и американских традиций. М., 2006.
4. Мазяр О.В. Дифференціальна психологія: модульний курс: навчальний посібник. К., 2017.
5. Нартова-Бочавер С.К. Дифференциальная психология. М., 2003.

6. Палій А.А. Диференціальна психологія. К., 2010.

Додаткова література

7. Богданов В.А. Структурная модель личности и психическая деятельность // Личность и деятельность: межвуз. сб. Л., 1982.
8. Мерлин В.С. Психология индивидуальности. М.; Воронеж, 1996.
9. Платонов К.К. Структура и развитие личности. М., 1986.
10. Равич-Щербо И.В. Исследование природы индивидуальных различий методом близнецов // Психология индивидуальных различий: тексты / [под редакцией Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова]. М., 1982.
11. Социальные и биологические факторы развития человека // Вопросы философии. 1972. № 9.

Лабораторний курс

Тема 2. Методи дослідження у диференціальній психології

Лабораторне заняття 1

Особливості розподілу індивідуально-психологічних відмінностей

Мета: ознайомлення студентів із чинниками, які впливають на відхилення від нормального розподілу даних.

Професійна спрямованість: формування навичок проведення диференціально-психологічних досліджень.

Питання до лабораторного заняття:

1. Розподіл індивідуальних відмінностей.
2. Особливості нормального розподілу.
3. Відхилення від нормального розподілу. Умови, які впливають на розподіл: вибірка; засоби вимірювання; спеціальні фактори.
4. Проблеми вимірювання ступеня змінюваності

Основні поняття: розподіл індивідуальних відмінностей, нормальний розподіл, відхилення від нормального розподілу, асиметричний розподіл, вибірка, засоби вимірювання, спеціальні засоби, гіпотеза J-кривої соціальної конформності, стандартне відхилення, вимірювання центральної тенденції.

Зміст лабораторного заняття (1 можлива оцінка):

Сплануйте соціально-психологічне дослідження чи дослідження розвитку пізнавальних процесів, за результатами якого можна побудувати графік розподілу частот. Змодельуйте результати дослідження, представте їх у вигляді графіку.

Чи є це графік нормального розподілу?

Що на це вказує?

Якщо графік містить відхилення від нормального розподілу, встановіть, які фактори, можливо, на це вплинули.

Схема аналізу:

1. Предмет соціально-психологічного дослідження.
2. Графік розподілу результатів дослідження.
3. Аналіз графіку розподілу, виокремлення причин можливих відхилень від нормального розподілу.

Критерії оцінки відповіді:

- відповідність якісних та кількісних показників змодельованого дослідження;
- конкретність у визначенні чинників відхилення від графіку нормального розподілу даних.

Завдання для самостійної роботи

▪ опрацювати питання та основні поняття	2 години
▪ виконати практичне завдання	6 годин

Література

Основна література

1. Анастаси А. Дифференциальная психология. Индивидуальные и групповые различия в поведении. М., 2001.
2. Кондрашихина О.А. Дифференциальная психология. К., 2009.
3. Либин А.В. Дифференциальная психология: на пересечении европейских, российских и американских традиций. М., 2006.
4. Мазяр О.В. Диференціальна психологія: модульний курс: навчальний посібник. К., 2017.
5. Нартова-Бочавер С.К. Дифференциальная психология. М., 2003.
6. Палій А.А. Диференціальна психологія. К., 2010.

Модуль 2
Вплив біопсихічних факторів на розвиток індивідуальності

Назви змістових модулів і тем	Всього годин	кількість годин			
		Лекції	Практичні	Лабораторні	Самостійна робота
Змістовий модуль 3. Вплив спадковості і середовища на поведінку людини					
Тема 4. Вплив спадковості і середовища на поведінку людини	20/16	2/-	2/-	6/2	10/14
Разом за змістовим модулем 3	20/16	2/-	2/-	6/2	10/14
Змістовий модуль 4. Темперамент як диференційно-психологічна категорія					
Тема 5. Проблема темпераменту у диференціальній психології	8/8	2/-	2/-		4/8
Тема 6. Диференціально-психологічні аспекти навчальної діяльності	2/6				2/6
Разом за змістовим модулем 4	10/14	2/-	2/-		6/14
Разом за модулем 2	30/30	4/-	4/-	6/2	16/28

Кількість оцінюваних занять у 1 модулі: 2 практичних заняття, **3** лабораторні заняття.

Для зарахування модуля № 2 студенти мають одержати не менше **8 оцінок** (це мінімальна кількість обов'язкових оцінок).

Обов'язкові види робіт:

- опрацювати питання з плану практичного заняття;
- опрацювати основні поняття;
- виконати практичне завдання;
- виконати професійно-орієнтоване завдання;
- прореферувати вказані в інструктивно-методичних матеріалах до кожного заняття першоджерела;
- пройти перевірку рівня засвоєння знань з теми, яка виносилася на самостійне опрацювання, на індивідуальній консультації у викладача.

Види робіт на вибір:

підготовка реферату

Лекційний курс

Тема 4. Вплив спадковості і середовища на поведінку людини

Лекція 3

Формальні психічні відмінності індивіда

Мета: ознайомлення студентів з біологічними і соціальними чинниками індивідуальних відмінностей

План

1. Історико-психологічний аналіз психобіологічних чинників розвитку індивідуальності
2. Взаємодія факторів спадковості і середовища у становленні індивідуальності
3. Міжіндивідуальні фактори психологічних відмінностей
4. Індивідуальні відмінності психічних процесів
5. Індивідуальні відмінності інтелекту та когнітивних стилів

Література

Основна література

1. Анастаси А. Дифференциальная психология. Индивидуальные и групповые различия в поведении / Пер. с англ. М., 2001. С. 112-157.
2. Ильин Е.П. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины. СПб., 2006. С. 17-53, 185-201.
3. Либин А.В. Дифференциальная психология: на пересечении европейских, российских и американских традиций: учебное пособие. М., 2006. С. 25-53, 107-135, 252-265.
4. Мазяр О.В. Дифференціальна психологія: модульний курс: навчальний посібник. К., 2017.
5. Мерлин В.С. Очерк интегрального исследования индивидуальности. – М., 1986. С. 22-61.
6. Мерлин В.С. Психология индивидуальности / Под редакцией Е. А. Климова. М.; Воронеж, 1996. – С. 43-58.
7. Палій А.А. Дифференціальна психологія: Курс лекцій. Івано-Франківськ, 2007. С. 142-193.
8. Русалов В.М. Биологические основы индивидуально-психологических различий. М., 1979.
9. Теплов Б.М. Исследование свойств нервной системы как путь к изучению индивидуально-психологических различий // Теплов Б.М. Избранные труды: В 2-х т. Т. II. М., 1985. С. 137-168.
10. Теплов Б.М. Проблемы индивидуальных различий. М., 1961. С. С. 347-508, 509-535.

Додаткова література

11. Равич-Щербо И.В. Исследование природы индивидуальных различий методом близнецов / Психология индивидуальных различий. Тексты / Под редакцией Ю.В. Гиппенрейтера, В.Я. Романова. М., 1982. С. 101-121.
12. Русалов В.М. Биологические основы индивидуально-психологических различий. М., 1979. – 352 с.
13. Фридрих В. Близнецы. М., 1985. С. 48-52.
14. Государев Н.А. Дифференциальная психология в вопросах и ответах: Учебное пособие. М. С. 55-76.
15. Ковалев А.Г., Мясищев В.Н. Темперамент и характер / Психология индивидуальных различий. Тексты / Под редакцией Ю.В. Гиппенрейтера, В.Я. Романова. М., 1982. С. 167-171.
16. Машков В.Н. Дифференциальная психология человека. СПб., 2008. С. 32-82.
17. Небылицын В.Д. Изучение основных свойств нервной системы и их значение для психологии индивидуальных различий // Небылицын В.Д. Психофизиологические исследования индивидуальных различий. М., 1976. С. 132-144.
18. Небылицын В.Д. О структуре основных свойств нервной системы // Небылицын В.Д. Психофизиологические исследования индивидуальных различий. М., 1976. С. 111-131.

19. Психология и психоанализ характера. Хрестоматия по психологии и типологии характеров / Редактор-составитель Д.Я. Райгородский. Самара, 1998. С. 174-331.
20. Равич-Щербо И.В. Исследование природы индивидуальных различий методом близнецов / Психология индивидуальных различий. Тексты / Под редакцией Ю.В. Гиппенрейтера, В.Я. Романова. М., 1982. С. 101-121.

Періодичні видання

21. Иваницкий А.М. Проблема «мозг и психика» и современная физиология // Психологический журнал. 1983. Т. 4. № 5. С. 122-131.

Тема 5. Проблема темпераменту у диференціальній психології

Лекція 4

Проблема темпераменту у диференціальній психології

Мета: ознайомлення студентів з основними типологіями темпераменту

План

1. Історико-психологічний аналіз проблеми темпераменту
2. Властивості нервової системи як передумова темпераментальних відмінностей
3. Вікові аспекти розвитку властивостей нервової системи
4. Статеві відмінності у розвитку індивідуальності
5. Сучасні типології темпераменту

Література

Основна література

1. Анастаси А. Дифференциальная психология. Индивидуальные и групповые различия в поведении / Пер. с англ. М., 2001. С. 206-242.
2. Ильин Е.П. Дифференциальная психофизиология. СПб., 2001. С. 60-102.
3. Либин А.В. Дифференциальная психология: на пересечении европейских, российских и американских традиций: учебное пособие. – М., 2006. С. 107-135, 180-192.
4. Мазяр О.В. Диференціальна психологія: модульний курс: навчальний посібник. К., 2017.
5. Палій А.А. Диференціальна психологія: Курс лекцій. Івано-Франківськ, 2007. С. 142-193.
6. Русалов В.М. Биологические основы индивидуально-психологических различий. М., 1979.
7. Теплов Б.М. Исследование свойств нервной системы как путь к изучению индивидуально-психологических различий // Теплов Б.М. Избранные труды: В 2-х т. Т. II. М., 1985. С. 137-168.

Додаткова література

8. Государев Н.А. Дифференциальная психология в вопросах и ответах: Учебное пособие. М. С. 55-76.
9. Ковалев А.Г., Мясищев В.Н. Темперамент и характер / Психология индивидуальных различий. Тексты / Под редакцией Ю.В. Гиппенрейтера, В.Я. Романова. М., 1982. С. 167-171.
10. Кречмер Э. Строение тела и характер. М., 1995. С. 334-556.
11. Машков В.Н. Дифференциальная психология человека. СПб., 2008. С. 32-82.
12. Небылицын В.Д. Изучение основных свойств нервной системы и их значение для психологии индивидуальных различий // Небылицын В.Д. Психофизиологические исследования индивидуальных различий. М., 1976. С. 132-144.
13. Психология и психоанализ характера. Хрестоматия по психологии и типологии характеров / Редактор-составитель Д.Я. Райгородский. Самара, 1998. С. 174-331.

14. *Шелдон У.* Анализ конституционных различий по биографическим данным / Психология индивидуальных различий. Тексты / Под редакцией Ю.В. Гиппенрейтера, В.Я. Романова. М., 1982. С. 252-261.

Практичний курс

Тема 4. Вплив спадковості і середовища на поведінку людини

Практичне заняття 4

Вплив спадковості і середовища на розвиток індивідуальності

Мета: ознайомлення студентів з особливостями взаємодії біологічно-спадкових і соціально-набутих чинників розвитку індивідуальності.

Професійна спрямованість: уміння визначати межі впливу генетичного і соціального чинників на розвиток індивідуальності.

Зміст практичного заняття

1. Тестова перевірка володіння інформацією з основних питань, винесених на практичне заняття (1 можлива оцінка).
2. Аналіз теоретичних питань (1 можлива оцінка).
3. Виконання практичного завдання (1 можлива оцінка)

Питання до практичного заняття

1. Фактор спадковості як обмежуюча умова розвитку організму.
2. Поняття оточуючого середовища та його вплив на формування індивідуальності.
3. Взаємовплив спадковості і середовища.
4. Найбільш поширені помилкові стереотипи щодо впливу спадковості і середовища.
5. Поведінка, що не є результатом научіння
6. Специфіка статевої диференціації.

Основні поняття: *спадковість, однайцеві близнюки, гени, хромосоми, пренатальне середовище, соціальне середовище, структурні характеристики поведінки, функціональні характеристики поведінки, тропізми, рефлекс, інстинкт.*

Опрацювати статтю: *Голубева Э.А. Некоторые направления и перспективы исследования природных основ индивидуальных различий // Вопросы психологии. 1983. № 3. С. 16-28.*

Практичне завдання

Сформулюйте предмет свого курсового дослідження. Виділіть фактори спадковості і середовища, які впливають на формування індивідуальних або групових психологічних відмінностей.

Альтернативні теми психологічного дослідження*:

- Акцентуація характеру і стиль саморегуляції навчальної діяльності студентів-психологів
- Індивідуально-типологічні особливості стильової саморегуляції студентів із різним рівнем успішності
- Гендерні особливості структури мотиваційної сфери обдарованої особистості
- Взаємодія копінг-стратегій у взаємодії вчителя та учнів
- Вивчення етнічних стереотипів з допомогою проєктивних малюнків
- Соціально-психологічні механізми засвоєння дітьми алкогольної традиції
- Біографічні чинники формування основних життєвих стратегій творчо обдарованої особистості
- Біографічні чинники описів українського національного характеру в повістях В.Г. Короленка

* Темы предложено за джерелом: Музыка О.Л. Курсовые работы з психології: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 104 с.

- Соціальна дезадаптованість творчо обдарованих дітей в оповіданнях Івана Франка «Малий Мирон» та «Грицева шкільна наука» (психобіографічний аналіз)
- Вплив стосунків з батьками на розвиток творчої спрямованості С.П. Корольова
- Розвиток довільної пам'яті молодших школярів на уроках читання
- Динаміка психічних станів молодших школярів у навчальній діяльності

Схема аналізу:

1. Предмет психологічного дослідження.
2. Ймовірні фактори спадковості і середовища, які визначають характер формування психологічного феномену.

Критерії оцінки відповіді:

- чіткість та повнота сформульованих факторів розвитку;
- ступінь узгодженості та системності факторів розвитку.

Контрольні питання:

1. Проаналізуйте особливості впливу спадковості на інтелектуальний розвиток індивіда в ситуації відмінного соціального оточення.
2. Яким чином взаємодіють між собою спадковість і соціальне середовище при формуванні особистісної тривожності, підвищеного рівня агресивності, сексуальної орієнтації.
3. Опишіть можливі наслідки впливу на поведінку минулого досвіду в ситуації вчинення тяжкого злочину.
4. Опишіть біологічні і соціально-психологічні чинники статевої диференціації індивідів.

Завдання для самостійної роботи

▪ опрацювати питання	1 година
▪ опрацювати основні поняття та статтю	1 година
▪ виконати практичне завдання	1 година
▪ дати відповіді на контрольні питання	1 година

Література

Основна література

1. Ильин Е.П. Дифференциальная психофизиология. СПб., 2001.
2. Кондрашихина О.А. Дифференциальная психология. К., 2009.
3. Либин А.В. Дифференциальная психология: на пересечении европейских, российских и американских традиций. М., 2006.
4. Мазяр О.В. Дифференціальна психологія: модульний курс: навчальний посібник. К., 2017.
5. Небылицын В.Д. Психофизиологические исследования индивидуальных различий. М., 1976.
6. Палій А.А. Дифференціальна психологія. К., 2010.
7. Русалов В.М. Биологические основы индивидуально-психологических различий. М., 1979.
8. Теплов Б.М. Проблемы индивидуальных различий. М., 1961.

Додаткова література

9. Акинщикова Г.И. Соматическая и психофизиологическая организация человека. Л., 1977.
10. Ильин Е.П. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины. СПб., 2006.
11. Кон И.С. Введение в сексологию. М., 1989.
12. Кон И.С. Лунный свет на заре. Лики и маски однополый любви. М., 1998.
13. Левонтин Р. Человеческая индивидуальность: наследственность и среда. М., 1993.
14. Равич-Щербо И.В. Исследование природы индивидуальных различий методом близнецов // Психология индивидуальных различий: тексты / [под редакцией Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова]. М., 1982.
15. Социальные и биологические факторы развития человека // Вопросы философии. 1972. № 9.

Тема 5. Проблема темпераменту у диференціальній психології

Практичне заняття 5

Типологія темпераменту

Мета: ознайомлення з основними типологіями темпераменту.

Професійна спрямованість: уміння визначати індивідуальні відмінності індивіда на рівні властивостей нервової системи.

Зміст практичного заняття

1. Тестова перевірка володіння інформацією з основних питань, винесених на практичне заняття (1 можлива оцінка).
2. Аналіз теоретичних питань (1 можлива оцінка).
3. Виконання практичного завдання (1 можлива оцінка)

Питання до практичного заняття

1. Конституціональні теорії темпераменту.
 - Типологія Е. Кречмера.
 - Типологія У. Шелдона.
2. Вчення І.П. Павлова про чотири типи темпераменту.
3. Психологічні теорії темпераменту.
 - Типологія К.Г. Юнга.
 - Уявлення про темперамент Г. Айзенка.
 - Акцентуації темпераменту по К. Леонгарду.
4. Властивості нервової системи як альтернатива типу ВНД у теорії Теплова-Небиліцина.
5. Структура темпераменту в теорії В.М. Русалова.

Основні поняття: *тип темпераменту, флегматик, холерик, сангвінік, меланхолік, астеник, пікнік, атлетик, дипластик, шизотимик, циклотимик, ендоморфний тип, мезоморфний тип, екторморфний тип, вісцеротоник, соматотоник, церебротоник, властивості нервової системи, екстравертований мислительний тип, екстравертований емоційний тип, екстравертований сенсорний тип, екстравертований інтуїтивний тип, інтровертований мислительний тип, інтровертований емоційний тип, інтровертований сенсорний тип, інтровертований інтуїтивний тип, нейротизм, психотизм, гіпертимний тип, дистимічний тип, афективно-лабільний тип, афективно-екзальтований тип, перша сигнальна система, друга сигнальна система, художній тип, мислительний тип, змішаний тип, баланс нервових процесів, сила нервової системи, рухливість нервових процесів.*

Опрацювати статті:

- Белоусов В.В. Функциональная роль типа темперамента в индивидуальной и совместной деятельности людей // Вопросы психологии. 1984. № 4. С. 102-106.
- Русалов В.М. О природе темперамента и его месте в структуре индивидуальных свойств человека // Вопросы психологии. 1985. № 1. С. 19-32.

Практичне завдання

Спираючись на концептуальні погляди Е. Кречмера, У. Шелдона, І.П. Павлова, К.Г. Юнга, Г. Айзенка та К. Леонгарда, визначте, до якого типу темпераменту належать наступні літературні персонажі Ф.М. Достоевського: Родіон Раскольников, князь Мишкін, Ніколай Ставрогін, Іван Карамазов, Степан Верховенський, Соня Мармеладова та інші? Оберіть одного персонажа.

Схема аналізу:

1. Тип темпераменту літературного персонажу у відповідності з кожною концепцією темпераменту.

Критерії оцінки відповіді:

- правильність у визначенні типу темпераменту.

Контрольні питання:

1. Охарактеризуйте спільні та відмінні положення в конституційних і психологічних типологіях темпераменту.
2. Зробіть темпераментальний аналіз героїв відомих казок, мультфільмів, художніх фільмів (на власний смак).
3. Проаналізуйте причини того, чому на сучасному етапі розвитку психології вчені не схильні досліджувати темпераментальні відмінності і зосереджуються на відмінностях у розвитку властивостей нервової системи?

Завдання для самостійної роботи

■ опрацювати питання	1 година
■ опрацювати основні поняття та статті	1 година
■ виконати практичне завдання	1 година
■ дати відповіді на контрольні питання	1 година

Література

Основна література

1. Кондрашихина О. А. Дифференциальная психология. К., 2009.
2. Либин А.В. Дифференциальная психология: на пересечении европейских, российских и американских традиций. М., 2006.
3. Мазяр О.В. Дифференціальна психологія: модульний курс: навчальний посібник. К., 2017.
4. Нартова-Бочавер С.К. Дифференциальная психология. М., 2003.
5. Небылицын В.Д. Психофизиологические исследования индивидуальных различий. М., 1976.
6. Палій А.А. Диференціальна психологія. – К., 2010.
7. Русалов В.М. Биологические основы индивидуально-психологических различий. М., 1979.

Додаткова література

8. Акинщикова Г.И. Соматическая и психофизиологическая организация человека. Л., 1977.
9. Кречмер Э. Строение тела и характер // Психология индивидуальных различий: тексты / [под редакцией Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова]. М., 1982.
10. Кречмер Э. Строение тела и характер. М., 1995.
11. Леонгард К. Акцентуированные личности. К., 1981.

Лабораторний курс

Тема 4. Вплив спадковості і середовища на поведінку людини

Лабораторне заняття 2-4

Методи вивчення типологічних особливостей прояву властивостей нервової системи

Мета: ознайомлення студентів з особливостями дослідження типологічних відмінностей, що зумовлюють рівень працездатності та успішності професійної діяльності.

Професійна спрямованість: формування навичок дослідження типологічних особливостей нервової системи за допомогою методики експрес-діагностики властивостей нервової системи за психомоторними показниками (теппінг-тест) Є.П. Ільїна.

Питання до лабораторних занять:

1. Сила нервової системи: як реактивність, як витривалість.
2. Рухливість – інертність і лабільність нервових процесів.
3. Баланс нервових процесів.
4. Статевовікові особливості прояву властивостей нервової системи: зміна сили нервової системи; зміна рухливості нервової системи; зміна балансу нервової системи.
5. Спостереження й опитування при дослідженні властивостей нервової системи.

Основні поняття: сила нервових процесів, рухливість нервових процесів, лабільність нервових процесів, баланс нервових процесів, інертність нервових процесів.

Зміст лабораторних занять (3 можливих оцінки):

Професійно-орієнтоване завдання.

На лабораторному занятті № 2 студенти виконують етап первинного аналізу проблеми.

На лабораторному занятті № 3 студенти виконують планово-підготовчий етап та етап практичної роботи професійно-орієнтованого завдання.

На лабораторному занятті № 4 студенти виконують звітно-підсумковий етап та етап самоаналізу і групової рефлексії професійно-орієнтованого завдання.

Критерії оцінки відповіді:

- виконання поставлених завдань;
- чіткість та конкретність відповіді.

Тексти професійно-орієнтованих завдань

- Ви працюєте психологом у приватній організації. До Вас звернувся керівник банківської установи: «Слабке місце кількох наших відділень – оператори, які працюють з кредитами. Вони надто м'які, невимогливі та неуважні щодо тих, кому надають можливість отримати кредит у нашому банку. Звичайний відсів працівників приносить нам збитки не лише пов'язані з їхнім навчанням, але й з тими кредитними договорами, які вони встигають укласти. Чи не могли би Ви допомогти нам підібрати щонайменше трьох ефективних працівників із числа претендентів, яких ми надамо?».

Схема аналізу:

1. Сформулюйте проблему у психологічних термінах (підберіть літературу, проаналізуйте власний досвід у виконанні завдання, сформулюйте проблемні моменти та шляхи їх усунення, складіть детальний план роботи психолога).
2. Вивчіть типологічні та індивідуальні психологічні відмінності претендентів на посаду оператора кредитного відділу банку. В ході дослідження скористайтеся методикою експрес-діагностики властивостей нервової системи за психомоторними показниками Є.П. Ільїна. Результати представте у формі графіків зміни максимального темпу рухів руки та індивідуального профілю особистості на прикладі претендентів, які підходять на посаду. Встановіть, який тип нервової системи може сприяти успішній діяльності.
3. Змодельуйте фрагмент консультативної бесіди з керівником банківської установи, де Ви повідомляєте результати дослідження і надаєте рекомендації.
4. Здійсніть самоаналіз та підсумкову рефлексію виконання Вами професійно-орієнтованого завдання та складіть програму саморозвитку.

▪ До психолога звернувся один з адміністраторів форекс-компанії: «Ми набрали працівників, які забезпечують цілодобову онлайн-підтримку наших клієнтів, які займаються трейдерською діяльністю. Це передбачає швидку та компетентну відповідь на питання клієнтів. Після отримання допомоги наші клієнти оцінюють рівень такої допомоги. Виявилось, що певна кількість наших працівників оцінюється не на належному рівні: баряться з відповідями (а це інколи приносить фінансові збитки клієнтам), дають неточну відповідь, не здатні порозумітися з клієнтами, інколи взагалі впродовж трьох годин не надавали консультації (можливо, спали чи займалися власними справами). Ми вже звільняли їх, набирали нових, але ця робота плинна. Нам хотілося би набрати таких працівників, які менше відволікалися би, менше втомлювалися».

▪ До психолога звернувся директор приватної типографії: «Не можу збагнути, чому одні працівники працюють нормально, а інші допускають багато помилок під час набору тексту та його форматування? Останнього разу ми взагалі втратили найкращого клієнта, тому що надрукували з помилками його візитівки. Чому мої працівники працюють по-різному і що можна зробити в цій ситуації?».

- До психолога звернувся начальник охоронної структури: «Впродовж останніх кількох тижнів у нашому місті було скоєно три спроби пограбування банківських установ. І хоча грабували поки що саме ті установи, де відсутня постійна охорона, ми все ж намагаємося підвищувати професіоналізм наших охоронців: частіше проводимо додаткові інструктажі, впроваджуємо нові іспити, однак результати як на мене отримали протилежні: вони виглядають втомленими, почастишали нервові зриви, деякі навіть зловживають алкогольними напоями, відволікаються з об'єкту охорони. Допоможіть зрозуміти причини цього явища».
- До психолога звернувся керівник приватної фірми, що займається міськими перевезеннями пасажирів, з проблемою підбору водіїв: «Ми займаємося перевезеннями вже третій рік. Закупили нові автобуси, сподіваючись, що за рахунок цього зможемо підвищити пасажиропотік. Однак несподівано зіткнулися з проблемою плинності кадрів. Можливо, впливає неспроможність водіїв працювати в умовах підвищеної напруги: у них щільний графік роботи, часто виникають конфлікти з пасажиром, та й складна ситуація на автошляхах додає виснаження. Допоможіть підібрати працівників, які б могли тривалий час працювати у таких несприятливих умовах».
- До психолога звернувся керівник фірми, що займається автоперевезеннями, з проблемою підбору водіїв: «Окремі наші водії часто допускають помилки в обрахунках здачі пасажиром, що є підставою для їх частого звільнення. Принаймні нічим іншим ми не можемо пояснити їхню фінансову звітність, якщо не брати до уваги банальні крадіжки. Зрозуміло, що причиною помилок може бути щільний графік роботи, конфлікти з пасажиром, та й складна ситуація на автошляхах додає виснаження. Допоможіть підібрати працівників, які б могли тривалий час працювати у таких несприятливих умовах».
- До шкільного психолога звернувся вчитель алгебри та геометрії, що має емоційно-методичний стиль роботи: «У 9-А класі є ряд невстигаючих учнів з алгебри та геометрії, які на інших предметах мають вищі учбові показники. Це питання уже підіймалося на батьківських зборах і навіть на педагогічній раді. Я розмовляв з цими учнями: вони скаржаться, що швидко втомлюються, у них болить голова під час виконання домашнього завдання. Я не знаю, чи цьому можна вірити, оскільки на уроках вони постійно відволікаються, розмовляють, займаються своїми справами. З іншого боку, я не можу зменшити навчальне навантаження, бо вони не отримують мінімуму знань, що вимагається освітньою програмою. Допоможіть розібратися в цій ситуації. Можливо, мені потрібно щось змінити у своїй роботі?»
- До шкільного психолога звернувся завуч із виховної роботи: «Я помітила, що ряд учителів під час наради директора чи на педагогічних радах поведуться гірше за учнів. Вони дозволяють собі перевіряти зошити, заповнювати журнали, розмовляють з колегами, сміються. Ми вже втомилися давати зауваження. Натомість вони не чують того, про що йдеться на нарадах, а потім виникають проблеми при виконанні розпоряджень, перепитують у мене, що і як треба робити. Я вже іноді не стримуюсь. Й останнього разу нагрубила заслуженій вчительці. Допоможіть зрозуміти причини таких порушень поведінки й порадьте, що робити в цій ситуації. Здається, наші адміністративні методи не діють».
- До шкільного психолога звернувся вчитель фізичної культури: «У кожному класі є учні, які мають низькі бали, проте, як з'ясовується, вони є відмінниками. Тому на мене тиснуть і класні керівники, й окремі вчителі-предметники, в яких вони виграють олімпіади, а останнім часом і батьки, щоб я ставив їм незаслужені високі бали. Я не можу сказати, що вони не стараються. Однак об'єктивні показники лишаються низькими. Я це пов'язую з тим, що вони повільніше реагують на сигнали про початок вправи, із запізненням починають бігти тощо. Може, я щось не так пояснюю, неправильно відпрацьовую певні навички. Допоможіть зрозуміти, чому так трапляється, щоб я знав, що відповідати батькам».

- До психолога звернувся декан історичного факультету: «Ми підбираємо на посаду лаборантів двох працівників. Перед лаборантами стоятимуть завдання заповнювати й систематично оновлювати електронну базу факультету. Минулого року ми почали виконувати цю роботу, однак зіштовхнулися з тим, що під час її виконання допускається велика кількість технічних помилок, які згодом зумовили чимало проблем. Допоможіть нам підібрати таких працівників, які допускати мінімум помилок».

Завдання для самостійної роботи

▪ опрацювати питання та основні поняття	2 години
▪ виконати професійно-орієнтоване завдання	4 години

Література

Основна література

1. Мазяр О.В. Диференціальна психологія: модульний курс: навчальний посібник. К., 2017.
2. Мазяр О.В. Особливості роботи над професійно-орієнтованим завданням з курсу «Диференційна психологія» // Професійно-орієнтовані завдання з психології / В.В. Горбунова [та ін.]; за ред. О.Л. Музики. Житомир, 2010.
3. Небылицын В.Д. Психофизиологические исследования индивидуальных различий. М., 1976.
4. Палій А.А. Диференціальна психологія. К., 2010.
5. Русалов В.М. Биологические основы индивидуально-психологических различий. М., 1979.

Додаткова література

6. Акинищикова Г.И. Соматическая и психофизиологическая организация человека. Л., 1977.
7. Ильин Е.П. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины. СПб., 2006.
8. Левонтин Р. Человеческая индивидуальность: наследственность и среда. М., 1993.
9. Социальные и биологические факторы развития человека // Вопросы философии. 1972. № 9.

Тема для самостійного опрацювання

Тема 6. Диференціально-психологічні аспекти навчальної діяльності

Мета: ознайомлення студентів із диференціально-психологічними аспектами навчальної діяльності.

Професійна спрямованість: уміння виявляти типологічні відмінності у навчальній діяльності.

Питання для самостійного опрацювання

1. Типологічні особливості і успішність навчальної діяльності.
2. Пізнавальні стилі в учбовій діяльності.
3. Стилi педагогічної діяльності:
 - емоційно-імпрровізаційний;
 - емоційно-методичний;
 - розмірковуюче-імпрровізаційний;
 - розмірковуюче-методичний.
4. Стилi спілкування і керівництва вчителями учнів:
 - авторитарний;
 - демократичний;
 - ліберальний.
5. Психолого-педагогічні особливості опитування учнів вчителями з різними стилями керівництва.

Основні поняття: стилі педагогічної діяльності, емоційно-імпровізаційний тип, емоційно-методичний тип, розмірковуюче-імпровізаційний тип, розмірковуюче-методичний тип, авторитарний стиль, демократичний стиль, ліберальний стиль, диференційна психологія навчання, шкільна успішність.

Опрацювати статті:

- Маркова А.К., Никонова А.Я. Психологические особенности индивидуального стиля деятельности учителя // Вопросы психологии. 1987. № 5. С. 40-47.
- Чебыкин А.Я. Проблема эмоциональной регуляции учебно-познавательной деятельности учащихся // Вопросы психологии. 1987. № 6. С. 42-46.

Завдання для самостійної роботи

▪ опрацювати питання та основні поняття	1 година
▪ опрацювати статті	1 година

Література

Основна література

1. Ильин Е.П. Дифференциальная психофизиология. СПб., 2001.
2. Кондрашихина О.А. Дифференциальная психология. К., 2009.
3. Мазяр О.В. Диференціальна психологія: модульний курс: навчальний посібник. К., 2017.
4. Нартова-Бочавер С.К. Дифференциальная психология. М., 2003.

Додаткова література

5. Выготский Л.С. Педагогическая психология / [под ред. В.В. Давыдова]. М., 1991.
6. Гинецинский В. И. Индивидуальность как предмет педагогической антропологии // Советская педагогика. 1991. № 9.
7. Талызина Н. Способности и обучение // Семья и школа. 1990. № 8.
8. Холодная М.А. Когнитивные стили: О природе индивидуального ума: учеб. пособ. М., 2002.
9. Шкуратова И.П. Когнитивный стиль и общение. Ростов н/Д., 1994.

Модуль 3
Вплив соціокультурних факторів на розвиток індивідуальності

Назви змістових модулів і тем	Всього годин	кількість годин			
		Лекції	Практичні	Лабораторні	Самостійна робота
Змістовий модуль 5. Особистість у диференціально-психологічному вимірі					
Тема 7. Особистість у диференціально-психологічному вимірі	20/14	2/2	2/-	6/-	10/12
Разом за змістовим модулем 5	20/14	2/2	2/-	6/-	10/12
Змістовний модуль 6. Здібності та обдарованість у диференційній психології					
Тема 8. Здібності у структурі індивідуальності	6/9		2/2		4/7
Тема 9. Диференціально-психологічні аспекти професійної діяльності	4/7				4/7
Разом за змістовим модулем 6	10/16		2/2		8/14
Разом за модулем 3	30/30	2/2	4/2	6/-	18/26

Кількість оцінюваних занять у 1 модулі: 2 практичних заняття, **3** лабораторні заняття.

Для зарахування модуля № 3 студенти мають одержати не менше **8 оцінок** (це мінімальна кількість обов'язкових оцінок).

Обов'язкові види робіт:

- опрацювати питання з плану практичного заняття;
- опрацювати основні поняття;
- виконати практичне завдання;
- виконати професійно-орієнтоване завдання;
- прореферувати вказані в інструктивно-методичних матеріалах до кожного заняття першоджерела;
- пройти перевірку рівня засвоєння знань з теми, яка виносилася на самостійне опрацювання, на індивідуальній консультації у викладача.

Види робіт на вибір:

підготовка реферату

Лекційний курс

Тема 7. Особистість у диференціально-психологічному вимірі

Лекція 5

Змістовні психологічні відмінності особистості

Мета: ознайомлення студентів з характерологічними елементами у структурі індивідуальності

1. Історико-психологічний аналіз проблеми характеру
2. Структура характеру
3. Типологія характерів
4. Особистісні відмінності
5. Здібності та обдарованість у структурі індивідуальності

Література

Основна література

1. Анастаси А. Дифференциальная психология. Индивидуальные и групповые различия в поведении / Пер. с англ. М., 2001. С. 206-242.
2. Ильин Е.П. Дифференциальная психофизиология. СПб., 2001. С. 115-135.
3. Либин А.В. Дифференциальная психология: на пересечении европейских, российских и американских традиций: учебное пособие. М., 2006. С. 180-193.
4. Мазяр О.В. Дифференціальна психологія: модульний курс: навчальний посібник. К., 2017.
5. Палій А.А. Дифференціальна психологія: Курс лекцій. Івано-Франківськ, 2007. С. 194-227.

Додаткова література

6. Государев Н.А. Дифференциальная психология в вопросах и ответах: Учебное пособие. М. С. 77-93.
7. Ковалев А.Г., Мясищев В.Н. Темперамент и характер / Психология индивидуальных различий. Тексты / Под редакцией Ю.В. Гиппенрейтера, В.Я. Романова. М., 1982. С. 167-171.
8. Ковалев А.Г., Мясищев В.Н. Психические особенности человека. Т. 1. Характер. Л., 1957. – 264 с.
9. Крутецкий В.А. Проблемы характера в трудах советских психологов // Вопросы психологии. 1957. № 6. С. 127-145.
10. Леонгард К. Акцентуированные личности. Пер. с нем. К., 1981.
11. Машиков В.Н. Дифференциальная психология человека. СПб., 2008. С. 32-82.

Практичний курс

Тема 7. Особистість у диференціально-психологічному вимірі

Практичне заняття 6

Типологія особистостей

Мета: ознайомлення студентів з основними типологічними моделями характеру і типологічними підходами у психології особистості.

Професійна спрямованість: уміння інтерпретувати поведінкові особливості у відповідності з основними типологічними моделями характеру та основними концепціями особистості.

Зміст практичного заняття

1. Тестова перевірка володіння інформацією з основних питань, винесених на практичне заняття (1 можлива оцінка).
2. Аналіз теоретичних питань (1 можлива оцінка).
3. Виконання практичного завдання (1 можлива оцінка)

Питання до практичного заняття

1. Типологічний підхід у психології характеру:
 - Типологічна модель О.Ф. Лазурського.
 - Типологічна модель Е. Фромма.
 - Типологічна модель Е. Шостром.
 - Типологічна модель К. Леонгарда.
 - Типологічна модель О.Є. Лічко.
 - Типологічна модель П.Б. Ганнушкіна.
 - Психологічні типологічні моделі.
2. Типологічна модель у психології особистості:
 - Концепція особистісних рис (Г. Олпорт, Г. Айзенк).
 - Теорії особистісних факторів (Р. Кеттелл, Модель Великої П'ятірки).
3. Формально-динамічна модель особистості.
4. Інтра- та інтеріндивідуальний статус особистості.
5. Проблема слабкості індивідуальних відмінностей

Основні поняття: акцентуація характеру, гіпертимний тип, дистимічний тип, афективно-лабільний тип, афективно-екзальтований тип, шизоїдний тип, епілептоїдний тип, сенситивний тип, психастенічний тип, циклоїдний тип, лабільний тип, астеноневротичний тип, істероїдний тип, нестійкий тип, конформний тип, рецептивна орієнтація, експлуататорська орієнтація, ринкова орієнтація, накопичувальна орієнтація, маніпулятивні характери, конституційно-депресивні, конституційно-збудливі, циклотиміки, емотивно-лабільні психопати, оральний характер, мазохистський характер, істероїдний характер, фалічно-нарцисичний характер, шизоїдний характер, риса особистості, диспозиція, факторний аналіз, інтроверт, екстраверт, риси-здібності, динамічні риси.

Практичне завдання

Спираючись на концептуальні погляди Е. Фромма, Е. Шостром, К. Леонгарда, О.Є. Лічко, П.Б. Ганнушкіна, визначте, який тип характеру мають наступні літературні персонажі Ф.М. Достоевського: Родіон Раскольников, князь Мишкін, Ніколай Ставрогін, Іван Карамазов, Степан Верховенський, Соня Мармеладова та інші? Оберіть одного персонажа.

Схема аналізу:

1. Тип характеру літературного персонажу у відповідності з кожною концепцією характеру.

Критерії оцінки відповіді:

- правильність у визначенні типу характеру.

Контрольні питання і завдання:

1. Охарактеризуйте основні структурні елементи характеру.
2. Проаналізуйте спільні та відмінні положення у типологічних моделях характеру К. Леонгарда та О.Є. Лічко.
3. Проаналізуйте акцентуації характеру героїв казки А. Мілна «Вінні Пух».
4. Проаналізуйте акцентуації характеру героїв казки О.М. Толстого «Золотий ключик, або Пригоди Буратіно».
5. Опишіть основні теорії особистісних факторів.
6. У чому полягає слабкість вимірювання індивідуальних відмінностей?

Завдання для самостійної роботи

▪ опрацювати питання	2 години
▪ опрацювати основні поняття	1 година
▪ опрацювати контрольні питання і завдання	1 година

Література

Основна література

1. Анастаси А. Дифференциальная психология. Индивидуальные и групповые различия в поведении. М., 2001.
2. Либин А.В. Дифференциальная психология: на пересечении европейских, российских и американских традиций. М., 2006.
3. Мазяр О.В. Диференціальна психологія: модульний курс: навчальний посібник. К., 2017.
4. Нартова-Бочавер С.К. Дифференциальная психология. М., 2003.
5. Палій А.А. Диференціальна психологія. К., 2010.

Додаткова література

6. Асмолов А.Г. Психология личности. Принципы общепсихологического анализа. М., 1990.
7. Ильенков Э.В. Что такое личность? // Психология личности: тексты / [под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, А.А. Пузыря]. М., 1982.
8. Лазурский А.Ф. Классификация личностей // Психология индивидуальных различий: Тексты / [под редакцией Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова]. М., 1982.
9. Левитов Н.Д. Проблема характера в современной психологии // Психология индивидуальных различий: тексты / [под редакцией Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова]. М., 1982.
10. Леонгард К. Акцентуированные личности. К., 1981.
11. Мейли Р. Черты личности // Психология личности: тексты / [под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, А. А. Пузыря]. М., 1982.
12. Психология и психоанализ характера. Хрестоматия по психологии и типологии характеров. Самара, 1998.
13. Шостром Э. Анти-Карнеги; Карнеги Д. Прихоти удачи. Мн., 2004.

Тема 8. Здібності у структурі індивідуальності

Практичне заняття 7

Здібності та обдарованість у диференціальній психології

Мета: поглиблення й уточнення знань студентів про проблеми вимірювання здібностей та обдарованості.

Професійна спрямованість: формування первинних умінь дослідження здібностей та обдарованості.

Зміст практичного заняття

1. Тестова перевірка володіння інформацією з основних питань, винесених на практичне заняття (1 можлива оцінка).
2. Аналіз теоретичних питань (1 можлива оцінка).
3. Виконання практичного завдання (1 можлива оцінка)

Питання до практичного заняття

1. Поняття обдарованості, таланту і геніальності.
2. Схильність до певного виду діяльності.
3. Загальні і спеціальні здібності.
4. Компенсація здібностей.
5. Діяльність як умова вимірювання здібностей та обдарованості.
6. Методи вивчення феномену геніальності:
 - біографічний аналіз;
 - вивчення випадків;
 - статистичне дослідження;
 - історіометрія;
 - аналіз висновків тесту на визначення розумового коефіцієнту;
 - лонгітюдне дослідження.

Основні поняття: задатки, здібності, обдарованість, геніальність, талант, схильність до певного виду діяльності, діяльність, компенсація здібностей.

Опрацювати статтю:

Сизов К.В. Индивидуальный стиль и проблема личностного подхода к способностям // Вопросы психологии. 1988. № 2. С. 160-166.

Контрольні питання і завдання:

1. Проаналізуйте відмінності у змістовому наповненні категорій «задатки», «здібності», «обдарованість», «талант», «геніальність».
2. Охарактеризуйте спільні та відмінні умови формування загальних та спеціальних здібностей.
3. Наведіть відомі приклади компенсації здібностей у розвитку обдарованості.
4. Проаналізуйте основні показники діяльності як критерію вивчення здібностей та обдарованості.
5. Охарактеризуйте основні методи дослідження здібностей, обдарованості та геніальності.

Завдання для самостійної роботи

■ опрацювати основні питання	2 години
■ опрацювати основні поняття	1 година
■ опрацювати статтю	1 година

Література

Основна література

1. Анастаси А. Дифференциальная психология. Индивидуальные и групповые различия в поведении. М., 2001.
2. Кондрашихина О.А. Дифференциальная психология. К., 2009.
3. Либин А.В. Дифференциальная психология: на пересечении европейских, российских и американских традиций. М., 2006.
4. Мазяр О.В. Дифференціальна психологія: модульний курс: навчальний посібник. К., 2017.
5. Нартова-Бочавер С.К. Дифференциальная психология. М., 2003.
6. Палій А.А. Дифференціальна психологія. К., 2010.

Додаткова література

7. Гальтон Ф. Наследственность таланта. Её законы и последствия. М., 1996.
8. Голубева Э.А. Способности. Личность. Индивидуальность: [биосоциальная природа человека]. Дубна, 2005.
9. Дружинин В.Н. Психология общих способностей. СПб., 2002.
10. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / за ред. В.О. Моляко, О.Л. Музики. Житомир, 2006.
11. Кульчицкая Е.И. Одарённость: природа и сущность // Обдарована дитина. 2002. № 1.
12. Кульчицкая Е.И. Сирень одаренности в саду творчества. Житомир, 2008.
13. Моляко В.А. Психология детской одарённости. К., 1995.
14. Музика О.Л. Развитие способностей та обдарованості в процесі вікового розвитку особистості // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості та обдарованості: збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. В.О. Моляко. Житомир, 2007. Т. 12. Вип. 2.
15. Платонов К.К. Проблема способностей. М., 1972.
16. Семенова Р.О. Обдарованість як проблема сучасної освіти // Актуальні проблеми психології: Психологія обдарованості: збірник наукових праць / за ред. С.Д. Максименка та Р.О. Семенової. Т. 6. Вип. 5. Житомир, 2010.
17. Сикорский И.А. Даровитость и талантливость в свете объективного исследования по данным психофизиологических коррелятивов. К., 1912.

18. Холодная М.А. Эволюция интеллектуальной одаренности от детства к взрослости: эффект инверсии развития // Психологический журнал. 2011. Т. 32. № 5.
19. Шадриков В.Д. Деятельность и способности. М., 1994.

Лабораторний курс

Тема 7. Особистість у диференціально-психологічному вимірі

Лабораторне заняття 5-7

Факторна модель особистості

Мета: ознайомлення студентів із методами діагностики особистісних відмінностей.

Професійна спрямованість: формування навичок виявлення базових факторів рис особистості за допомогою методики багатофакторного дослідження особистості Р. Кеттелла (форма С).

Зміст лабораторних занять (3 можливих оцінки):

Професійно-орієнтоване завдання.

На лабораторному занятті № 5 студенти виконують етап первинного аналізу проблеми професійно-орієнтованого завдання.

На лабораторному занятті № 6 студенти виконують планово-підготовчий етап та етап практичної роботи професійно-орієнтованого завдання.

На лабораторному занятті № 7 студенти виконують звітно-підсумковий етап та етап самоаналізу та групової рефлексії професійно-орієнтованого завдання.

Критерії оцінки відповіді:

- виконання поставлених завдань;
- чіткість та конкретність відповіді.

Тексти професійно-орієнтованих завдань

▪ Ви працюєте психологом у приватній організації. До Вас звернувся один із керівників «Нової Пошти» в області: «Ми хочемо вигідно вирізнятися на тлі інших компаній, які займаються доставкою документів, кореспонденції, вантажів. З логістичної точки зору, ми досягли значних успіхів. Але існують проблеми з підбором кадрів. Ми помітили, що особливо у передсвятковий час суттєво зростає кількість скарг клієнтів, непорозумінь. Скарги стосуються не стільки логістичних проблем, скільки спілкування. Замість того, щоби вибачитись за неякісні послуги (відправка посилки в інше відділення, пошкодження вантажу) наші оператори вдаються до безпідставної полеміки, а подекуди образ клієнтів. Виходить, що ми недалеко пішли від рівня обслуговування звичайної пошти. Допоможіть розібратися, чи це є проблема з кадрами чи з організацією самої роботи, оскільки така ситуація проявляється у багатьох відділеннях».

Схема аналізу:

1. Сформулюйте проблему у психологічних термінах (підберіть літературу, проаналізуйте власний досвід у виконанні завдання, сформулюйте проблемні моменти та шляхи їх усунення, складіть детальний план роботи психолога).
2. Вивчіть індивідуальні психологічні відмінності працівників «Нової Пошти», які найчастіше потрапляють у конфліктні ситуації. В ході дослідження скористайтесь методикою багатофакторного дослідження особистості Р. Кеттелла (форма С). Результати представте у формі індивідуального профілю особистості на прикладі окремих працівників. Встановіть, які особистісні фактори можуть зумовлювати підвищену конфліктність працівників.
3. Змодельуйте фрагмент консультативної бесіди з керівником компанії, де Ви повідомляєте результати дослідження і надаєте рекомендації.

4. Здійснить самоаналіз та підсумкову рефлексію виконання Вами професійно-орієнтованого завдання та складить програму саморозвитку.

■ Ви працюєте психологом у міському відділі освіти. До Вас звернувся керівник міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді: «На посаду я заступив півроку тому. Майже одразу стикнувся з проблемою професійної байдужості рядових працівників. Вони досить часто не відгукуються на звернення інвалідів, малозабезпечених сімей. Ми, звісно, не завжди можемо здійснити реальну фінансову чи матеріальну допомогу, однак з їхнього боку я не бачу навіть намагань розібратися у суті справи. На своє виправдання вони говорять: «Все одно держава нічим не допоможе!». Допоможіть розібратися, звідки таке ставлення до своїх обов'язків, адже вони знали, що робота полягає у наданні допомоги? Можливо, тоді я зможу знайти правильні слова для них».

■ Ви працюєте психологом у міському відділі освіти. До Вас звернувся керівник благодійної організації «Я – мама!» з проханням: «Нашій організації лише два роки. Про нас все більше дізнаються у місті, а тому з'являється більше проєктів. В основному реалізовувати наші проєкти допомагають студенти педагогічного університету, але їх теж треба навчити тим формам роботи, з якими вони незнайомі. Ми стикнулися з тим, що вміти проводити певну роботу і пояснювати, як це треба робити, нетотожні вміння. Чи не могли би Ви допомогти нам обрати працівника з розвинутими педагогічними якостями, щоби він став успішним тренером. Ми плануємо здійснювати відбір претендентів на цю вакантну посаду серед студентів-випускників, які раніше нам допомагали».

■ Ви працюєте психологом у приватній організації. До Вас звернувся керівник банківської установи: «Слабке місце кількох наших відділень – оператори, які працюють з кредитами. Вони надто м'які, невимогливі та неуважні щодо тих, кому надають можливість отримати кредит у нашому банку. Звичайний відсів працівників приносить нам збитки не лише пов'язані з їхнім навчанням, але й з тими кредитними договорами, які вони встигають укласти. Чи не могли би Ви допомогти нам підібрати щонайменше трьох ефективних працівників із числа претендентів, яких ми запропонуємо?».

■ Ви працюєте психологом у психологічній службі вишу. До Вас звернувся завідувач кафедри іноземної мови: «Для підвищення ефективності роботи кафедри ми традиційно роздаємо доручення викладачам. Але вже який рік не можемо обрати ефективного організатора фахової практики. Організатор повинен швидко та якісно взаємодіяти з великою кількістю студентів і викладачів, домовлятися за місце проходження практики, розширяти бази практик, що досить важливо для перекладацької діяльності. Але важко знайти людину, яка вміла би домовлятися, організовувати і документально супроводжувати проходження практики. Допоможіть виявити таку особу на нашій кафедрі».

■ Ви працюєте психологом однієї з міських шкіл. До вас звернувся завуч із виховної роботи: «Ми плануємо поставити на якісно вищий рівень роботу шкільного самоврядування. Попередні спроби були не зовсім вдалимими. Ми шукаємо ініціативних учнів, які будуть щиро цікавитися проблемами школи, пропонуватимуть альтернативні нестандартні шляхи їх вирішення. Але, як з'ясувалось, лише на етапі виборів школярі розробляли цікаві проєкти, отримували гарні рекомендації від класних керівників, але потім не могли їх реалізувати. Допоможіть підібрати учнів із вищезазначеними характеристиками».

Завдання для самостійної роботи

■ виконати професійно-орієнтоване завдання	6 годин
--	---------

Література

Основна література

1. Анастаси А. Дифференциальная психология. Индивидуальные и групповые различия в поведении. М., 2001.
2. Кондрашихина О.А. Дифференциальная психология. К., 2009.

3. *Либин А.В.* Дифференциальная психология: на пересечении европейских, российских и американских традиций. М., 2006.
 4. *Мазяр О.В.* Особливості роботи над професійно-орієнтованим завданням з курсу «Диференційна психологія» // Професійно-орієнтовані завдання з психології / В.В. Горбунова [та ін.]; за ред. О.Л. Музики. Житомир, 2010.
 5. *Нартова-Бочавер С.К.* Дифференциальная психология. М., 2003.
 6. *Палій А.А.* Диференціальна психологія. К., 2010.
- Додаткова література*
7. *Асмолов А.Г.* Психология личности. Принципы общепсихологического анализа: учеб. М., 1990.
 8. *Ильенков Э.В.* Что такое личность? // Психология личности: тексты / [под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, А.А. Пузыря]. М., 1982.
 9. *Крутецкий В. А.* Проблемы характера в трудах советских психологов // Вопросы психологии. 1957. № 6.
 10. *Лазурский А.Ф.* Классификация личностей // Психология индивидуальных различий: Тексты / [под редакцией Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова]. М., 1982.
 11. *Левитов Н.Д.* Проблема характера в современной психологии // Психология индивидуальных различий: тексты / [под редакцией Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова]. М., 1982.
 12. *Мейли Р.* Черты личности // Психология личности: тексты / [под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, А.А. Пузыря]. М., 1982.
 13. Психология и психоанализ характера. Хрестоматия по психологии и типологии характеров. Самара, 1998.
 14. *Шостром Э.* Анти-Карнеги; Карнеги Д. Прихоти удачи. Мн., 2004.

Тема для самостійного опрацювання

Тема 9. Диференціально-психологічні аспекти професійної діяльності

Мета: ознайомлення студентів з основними диференціально-психологічними професійної діяльності.

Професійна спрямованість: розвиток уміння визначати основні стилі й умови успішної професійної діяльності.

Питання для самостійного опрацювання

1. Диференційно-психофізіологічні аспекти становлення професіонала.
2. Монотонна діяльність і типологічні особливості.
3. Стилi професійної діяльності.
4. Вибір професії і тип особистості.
5. Суб'єктивні установки, продуктивність праці й задоволеність працею.
6. Статеві особливості професійної діяльності та кар'єри.

Основні поняття: життєві сценарії, уникнення невдач, інтелектуальна компетентність, каузальна орієнтація, особистісний успіх, орієнтація на успіх, продуктивність праці, професійна компетентність, задоволеність працею, рівень домагань, фактор успіху.

Опрацювати статтю:

Ильин Е.П. Стиль деятельности: новые подходы и аспекты // Вопросы психологии. 1988. № 6. С. 85-93.

Завдання для самостійної роботи

■ опрацювати основні поняття	1 година

▪ опрацювати питання	2 години
▪ опрацювати статтю	1 година

Література

Основна література

1. Ильин Е.П. Дифференциальная психофизиология. СПб., 2001.
2. Кондрашихина О. А. Дифференциальная психология. К., 2009.
3. Мазяр О.В. Дифференціальна психологія: модульний курс: навчальний посібник. К., 2017
4. Нартова-Бочавер С.К. Дифференциальная психология. М., 2003.

Завдання до підсумкової модульної роботи

I. Тестові завдання (оцінюються від 0 до 20 балів).

Студенти відповідають на тестові завдання, які стосуються основних понять модулю. Ці поняття розглядалися на лекціях, практичних та лабораторних заняттях.

II. Теоретичні завдання (оцінюються від 0 до 30 балів).

Студенти відповідають на теоретичні питання, які розглядалися на лекційних та практичних заняттях.

III. Професійно-орієнтоване завдання (оцінюються від 0 до 50 балів).

Студенти виконують професійно-орієнтоване завдання, яке виносилося на лабораторних заняттях.

ВИМОГИ ДО ЕКЗАМЕНУ

Умови допуску до екзамену

Виконано професійно-орієнтоване завдання (сплановано, проведено і оброблено результати власного експериментального дослідження).

Структура екзаменаційного білету

- I. Тестове завдання (максимальна кількість балів – 20).
- II. Теоретичне завдання (максимальна кількість балів – 30).
- III. Професійно-орієнтоване завдання (максимальна кількість балів – 50).

Тестові завдання

Розв'язання тестових завдань передбачає пошук правильної відповіді серед хибних.

Приклад тестового завдання (оберіть правильну відповідь):

Об'єктивні кількісні дослідження індивідуальних відмінностей:

- а) предмет диференційної психології;
- б) предмет клінічної психології;
- в) предмет вікової психології;
- г) предмет тендерної психології

Теоретичні завдання

Розв'язок теоретичного завдання – це правильна відповідь на поставлене питання, яка має бути викладеною стисло, структуровано і містити думку автора (як висновки, узагальнення, класифікації тощо).

- 1. Предмет та завдання диференціальної психології
- 2. Філо- та онтогенетичні аспекти становлення індивідуальності
- 3. Передумови виокремлення диференціальної психології
- 4. Психофізична проблема як передумова дослідження індивідуальних відмінностей
- 5. Методологічні особливості диференціально-психологічних досліджень
- 6. Індивідуальність як інтегральна характеристика суб'єкта
- 7. Формальний аналіз структури стійких універсальних властивостей людини
- 8. Індивідні властивості як біологічний рівень індивідуальності
- 9. Особистість як соціокультурний рівень індивідуальності
- 10. Принципи формального підходу у вивченні індивідуальності.
- 11. Основні компоненти структури індивідуальності.
- 12. Інтеграція елементи індивідуальності у цілісну структуру.
- 13. Ендофактори та екзофактори у детермінації міжіндивідуальної варіативності.
- 14. Основні теорії індивідуальних відмінностей
- 15. Класифікація методів диференціальної психології
- 16. Психогенетичні методи (мета, переваги та обмеження)
- 17. Методи аналізу документів (мета, переваги та обмеження)
- 18. Історико-психологічний аналіз психобіологічних чинників розвитку індивідуальності
- 19. Взаємодія факторів спадковості і середовища у становленні індивідуальності
- 20. Міжіндивідуальні фактори психологічних відмінностей
- 21. Індивідуальні відмінності психічних процесів
- 22. Індивідуальні відмінності інтелекту та когнітивних стилів
- 23. Історико-психологічний аналіз проблеми темпераменту
- 24. Властивості нервової системи як передумова темпераментальних відмінностей
- 25. Конституціональні теорії темпераменту.
- 26. Вчення І.П. Павлова про чотири типи темпераменту.
- 27. Психологічні теорії темпераменту.
- 28. Властивості нервової системи як альтернатива типу ВНД у теорії Теплова-Небилиціна.
- 29. Структура темпераменту в теорії В.М. Русалова.

30. Вікові аспекти розвитку властивостей нервової системи
31. Статеві відмінності у розвитку індивідуальності
32. Сучасні типології темпераменту
33. Фактор спадковості як обмежуюча умова розвитку організму.
34. Поняття оточуючого середовища та його вплив на формування індивідуальності.
35. Взаємовплив спадковості і середовища.
36. Найбільш поширені помилкові стереотипи щодо впливу спадковості і середовища.
37. Поведінка, що не є результатом наuczіння
38. Специфіка статевої диференціації.
39. Історико-психологічний аналіз проблеми характеру
40. Структура характеру
41. Типологія характерів
42. Особистісні відмінності
43. Здібності та обдарованість у структурі індивідуальності
44. Типологічний підхід у психології характеру:
45. Типологічна модель О.Ф. Лазурського.
46. Типологічна модель Е. Фромма.
47. Типологічна модель Е. Шостром.
48. Типологічна модель К. Леонгарда.
49. Типологічна модель О.Є. Лічко.
50. Типологічна модель П.Б. Ганнушкіна.
51. Психологічні типологічні моделі.
52. Типологічна модель у психології особистості
53. Формально-динамічна модель особистості.
54. Інтра- та інтеріндивідуальний статус особистості.
55. Проблема слабкості індивідуальних відмінностей
56. Поняття обдарованості, таланту і геніальності.
57. Схильність до певного виду діяльності.
58. Загальні і спеціальні здібності.
59. Компенсація здібностей.
60. Діяльність як умова вимірювання здібностей та обдарованості.

Професійно-орієнтоване завдання

Ви працюєте психологом у приватній організації. До Вас звернувся один із керівників «Нової Пошти» в області: «Ми хочемо вигідно вирізнятися на тлі інших компаній, які займаються доставкою документів, кореспонденції, вантажів. З логістичної точки зору, ми досягли значних успіхів. Але існують проблеми з підбором кадрів. Ми помітили, що особливо у передсвятковий час суттєво зростає кількість скарг клієнтів, непорозумінь. Скарги стосуються не стільки логістичних проблем, скільки спілкування. Замість того, щоби вибачитись за неякісні послуги (відправка посилки в інше відділення, пошкодження вантажу) наші оператори вдаються до безпідставної полеміки, а подекуди образ клієнтів. Виходить, що ми недалеко пішли від рівня обслуговування звичайної пошти. Допоможіть розібратися, чи це є проблема з кадрами чи з організацією самої роботи, оскільки така ситуація проявляється у багатьох відділеннях».

1. *Сформулюйте проблему у психологічних термінах (підберіть літературу, проаналізуйте власний досвід у виконанні завдання, сформулюйте проблемні моменти та шляхи їх усунення, складіть детальний план роботи психолога).*
2. *Вивчіть індивідуальні психологічні відмінності працівників «Нової Пошти», які найчастіше потрапляють у конфліктні ситуації. В ході дослідження скористайтеся методикою багатофакторного дослідження особистості Р. Кеттелла (форма С).*

Результати представте у формі індивідуального профілю особистості на прикладі окремих працівників. Встановіть, які особистісні фактори можуть зумовлювати підвищену конфліктність працівників.

3. *Змодельуйте фрагмент консультативної бесіди з керівником компанії, де Ви повідомляєте результати дослідження і надаєте рекомендації.*
4. *Здійсніть самоаналіз та підсумкову рефлексію виконання Вами професійно-орієнтованого завдання та складіть програму саморозвитку.*

**КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ З КУРСУ
«ДИФЕРЕНЦІЙНА ПСИХОЛОГІЯ»**

Рівень	Бали за 100-бальною системою	Критерії оцінювання відповіді	
		Теоретичні знання	Вміння
Початковий рівень знань «2» (рецептивно-продуктивний)	0-25 балів	Студент за допомогою викладача розпізнає визначення основних термінів на побутовому рівні, однослівно („так” чи „ні”) відповідає на конкретні запитання.	Студент намагається відповідати, однак потребує постійної консультації та контролю з боку викладача. За допомогою викладача намагається пояснити з наукової точки зору явища оточуючої дійсності.
	26-49 балів	Студент за допомогою викладача однослівно відповідає на запитання, відтворює незначну частку питання в тому вигляді і в тій послідовності, у якій воно було розглянуте на лекції або консультації.	Студент вміє при постійному контролі і допомозі викладача визначити тему, до якої стосується наведений приклад прояву психічної діяльності особистості.
	50-59 балів	Студент з помилками характеризує окремі поняття та явища загальної психології. Володіє матеріалом на рівні окремих фрагментів, що становлять незначну частину навчального матеріалу.	Студент вміє при постійному контролі і допомозі викладача визначити тему та основні поняття, що пояснюють описане явище.
Середній рівень знань «3» (репродуктивний)	60-65 балів	Студент володіє матеріалом на початковому рівні, значну частину матеріалу відтворює на продуктивному рівні: за допомогою викладача відтворює словами, близькими до тексту лекції, визначення основних термінів, принципів; частково відтворює текст підручника; у процесі відповіді допускає окремі відозміни навчальної інформації; ілюструє відповіді прикладами, що були наведені на консультації.	Студент вміє з допомогою викладача визначити тему та основні поняття, що пояснюють описане явище та навести приклади методів та методик для його дослідження.
	66-70 балів	Студент за допомогою викладача дає правильне визначення окремих понять з області загальної психології; словесно описує явища та закономірності психічної діяльності людини, вказує на деякі їх властивості; відтворює всю тему або її основну частину, ілюструючи	Студент вміє правильно перевести приклади психічної діяльності з „побутової” мови на мову наукових понять та термінів, визначити тему, основні поняття та закономірності, що пояснюють описане явище, підібрати декватні

Рівень	Бали за 100-бальною системою	Критерії оцінювання відповіді	
		Теоретичні знання	Вміння
		відповідь власними прикладами.	методи для його дослідження та описати їх результати.
	71-73 балів	Студент за допомогою викладача свідомо відтворює тему лекції, ілюструючи її власними прикладами; розкриває суть загальнопсихологічних процесів та явищ, допускаючи у відповідях незначні неточності; намагається співвіднести окремі психодіагностичні методики з їх груповими характеристиками; намагається застосувати окремі прийоми логічного мислення (порівняння, аналіз, висновок).	Студент вміє правильно перевести приклади психічної діяльності з „побутової” мови на мову наукових понять та термінів, визначити тему, основні поняття та закономірності, що пояснюють описане явище, підібрати декватні методи для його дослідження зробити якісний аналіз результатів дослідження та частково узагальнити результати.
Достатній рівень знань «4» (конструктивно варіативний)	74-80 балів	Студент без помилок відтворює зміст питання, наводячи власні приклади; правильно розкриває суть психодіагностичних понять.	Студент здатний дати психологічне пояснення прикладам загальнопсихологічних процесів та явищ, підібрати методи та провести дослідження, описати отримані результати. Самостійно навести приклади схожих явищ та дати їм узагальнююче пояснення.
	81-85 балів	Студент володіє навчальною інформацією, вміє зіставляти, узагальнювати та систематизувати інформацію під керівництвом викладача; аргументовано відповідає на поставлені запитання і намагається відстояти свою точку зору.	Студент здатний дати психологічне пояснення прикладам загальнопсихологічних процесів та явищ, підібрати методи та провести дослідження, описати отримані результати. Самостійно навести приклади схожих явищ та дати їм узагальнююче пояснення. При потребі звертаючись до викладача може визначити окремі шляхи корекції або розвитку описаного явища.
	86-90 балів	Студент вільно володіє вивченим обсягом навчального матеріалу, наводить аргументи на	Студент здатний дати психологічне пояснення прикладам загально-

Рівень	Бали за 100-бальною системою	Критерії оцінювання відповіді	
		Теоретичні знання	Вміння
		підтвердження своїх думок, використовуючи матеріали власних спостережень та проведених досліджень; може за допомогою викладача відповідати на питання, що потребують знання кількох тем.	психологічних процесів та явищ, підібрати методи та провести дослідження, описати отримані результати. Самостійно навести приклади схожих явищ та дати їм узагальнююче пояснення. При потребі звертаючись до викладача може визначити окремі шляхи корекції або розвитку описаного явища. При виконанні завдання може поєднувати знання з кількох тем.
<i>Високий рівень знань «5» (творчий)</i>	90-93 балів	Студент вільно володіє темою, має ґрунтовні психологічні знання; вільно відповідає на запитання, що потребують знання кількох тем; оцінює окремі нові факти, явища; судження логічні й достатньо обґрунтовані; узагальнює і систематизує матеріал у межах навчальної теми; самостійно визначає окремі цілі власної навчальної діяльності.	Студент виявляє початкові творчі здібності: уміє працювати зі спеціальною літературою (наукові журнали тощо); знаходить джерела інформації та самостійно використовує їх відповідно до цілей, які поставив викладач, свою відповідь ілюструє схемами, прикладами з життя; проводить самоперевірку виконаної роботи; може з неповним обґрунтуванням пояснити виконання завдань підвищеного (комбінованого) рівня.
	94-97 балів	Студент вільно висловлює власні думки, визначає програму особистої пізнавальної діяльності, самостійно оцінює різноманітні психодіагностичні дослідження, висловлюючи особисту позицію щодо них; без допомоги викладача знаходить джерела інформації і використовує одержані відомості відповідно до мети та завдань власної пізнавальної діяльності.	Використовує набуті знання в нестандартних ситуаціях, переконливо аргументує особисту життєву позицію, узгоджуючи її з загальнолюдськими цінностями.

Рівень	Бали за 100-бальною системою	Критерії оцінювання відповіді	
		Теоретичні знання	Вміння
	98-100 балів	Студент виявляє особливі творчі здібності, глибоко розуміє суть психічних процесів та явищ; подає ідеї згідно з вивченим матеріалом, робить творчо обґрунтовані висновки; вміє аналізувати і систематизувати матеріали власних досліджень; визначає порядок особистої навчальної діяльності, самостійно оцінює її результати. Активно займається науково-дослідною роботою.	Студент самостійно розвиває власні обдарування і нахили, вміє самостійно здобувати знання, формулювати психологічну проблему і визначати шляхи її розв'язання; вести дискусію з конкретного питання; проводити дослідження високої складності.

Семестровий контроль проводиться у формі **екзамену**. Підсумкова оцінка за навчальну дисципліну виставляється як *середнє арифметичне балів* за модульний контроль та балів, які студент отримав за написання екзаменаційної роботи (відповідно до *Положення про порядок оцінювання знань студентів при кредитно-модульній системі організації навчального процесу в Житомирському державному університеті імені Івана Франка від 25.04.2014 р.*).

Шкала оцінювання: національна та ЄКТС

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ЄКТС	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов’язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов’язковим повторним вивченням дисципліни

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ АМКР ТА ЕКЗАМЕНАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Оцінка	Вимоги до знань, умінь та навичок студентів. Досягнення програмних результатів навчання
Тестові завдання (max – 20 балів)	
4 бали	Правильна відповідь на кожне тестове завдання
0 балів	Неправильна відповідь на тестове завдання
Теоретичне завдання (max – 30 балів)	
0-5 балів	Структурованість відповіді, наявність внутрішньої логіки у викладі матеріалу
0-5 балів	Повні та вичерпні визначення основних понять
0-10 балів	Опора на першоджерела, цитування основних ідей
0-10 балів	Повнота відповіді, аналіз усіх аспектів проблеми
Професійно-орієнтоване завдання (max – 50 балів)	
0-10 балів	Звіт за результатами дослідження повний, структурований, виконаний з дотриманням вимог до структури, оформлення
0-10 балів	Обґрунтовано актуальність дослідження, усі структурно-методологічні елементи роботи (об'єкт, предмет роботи, залежна та незалежна змінні (рівні прояву), мета, гіпотеза, завдання, методи та процедура дослідження, його наукова новизна, практичне та теоретичне значення, умови забезпечення надійності та вірогідності результатів) сформульовані правильно та вичерпно
0-10 балів	Подано детальний опис методів та процедури дослідження, хід аналізу отриманих результатів, їх ґрунтовна інтерпретація
0-10 балів	Висновки відображують основні результати дослідження, сформульовані чітко та вичерпно
0-5 балів	Список використаних джерел подано в алфавітному порядку та оформлено відповідно до основних бібліографічних вимог
0-5 балів	Текст написаний грамотно з дотриманням усіх вимог наукового стилю сучасної української мови

**РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА
ДО КУРСУ «ДИФЕРЕНЦІЙНА ПСИХОЛОГІЯ»**

Список основної літератури

1. Анастаси А. Дифференциальная психология / Психология индивидуальных различий. Тексты / Под редакцией Ю. В. Гиппенрейтера, В. Я. Романова. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. – С. 8-14.
2. Анастаси А. Дифференциальная психология. Индивидуальные и групповые различия в поведении / Пер. с англ. – М.: Апрель Пресс, Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2001. – 752 с.
3. Асмолов А. Г. Психология личности: Учебник. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – 367 с.
4. Егорова М. С. Психология индивидуальных различий. – М.: Планета детей, 1997. – 328 с.
5. Егорова М.С. Психология индивидуальных различий. – М., 1997.
6. Ильин Е. П. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины. – СПб.: Питер, 2006. – 544 с.
7. Ильин Е. П. Дифференциальная психофизиология. – СПб: Питер, 2001. – 464 с.
8. Леонгард К. Акцентуированные личности. Пер. с нем. – К.: Вища школа. Головное изд-во, 1981. – 392 с.
9. Либин А. В. Дифференциальная психология: на пересечении европейских, российских и американских традиций: учебное пособие. – М.: Эксмо, 2006. – 544 с.
10. Ломов Б. Ф. Методологические проблемы личности. – М.: Издательство «Наука», 1984. – 448 с.
11. Ломов Б. Ф. О системном подходе в психологии // Вопросы психологии. – 1975. – № 2. – С. 31-45.
12. Мазяр О. В. Диференціальна психологія: модульний курс : навчальний посібник / Олег Васильович Мазяр. – К. : Видавничий дім «Кондор», 2017. – 284 с.
13. Мазяр О.В. Особливості роботи над професійно-орієнтованим завданням з курсу «Диференційна психологія» // Професійно-орієнтовані завдання з психології / За ред. О. Л. Музики. Навчальний посібник. – Житомир, 2009. – С. 123-171.
14. Машков В. Н. Дифференциальная психология человека. – СПб.: Питер, 2008. – 288 с.: илл. – (Серия «Учебное пособие»).
15. Мейли Р. Факторный анализ личности / Психология индивидуальных различий. Тексты / Под редакцией Ю. Б. Гиппенрейтер, В. Я. Романова. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. – С. 84-100.
16. Мерлин В. С. Очерк интегрального исследования индивидуальности. – М.: Педагогика, 1986. – 256 с., ил.
17. Мерлин В. С. Психология индивидуальности / Под редакцией Е.А.Климова. – М.: Издательство «Институт практической психологии», Воронеж: НПО «МОДЭК», 1996. – 448 с.
18. Палій А. А. Диференціальна психологія: Курс лекцій. – Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2007. – 776 с.
19. Психология и психоанализ характера. Хрестоматия по психологии и типологии характеров / Редактор-составитель Д. Я. Райгородский. – Самара: Издательский Дом «БАХРАХ», 1998. – 640 с.
20. Психология индивидуальных различий / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер и В.Я. Романова. – М.: ЧеРо, 2000.
21. Русалов В.М. Биологические основы индивидуально-психологических различий. / Русалов Владимир Михайлович. М.: Академия Наук СССР. Институт психологии. Издательство «Наука», 1979. – 352 с.
22. Штерн В. Дифференциальная психология и её методологические основы. – М., 1988.

Список додаткової літератури

23. Акимова Н. Интеллектуальные тесты / Психология индивидуальных различий. Тексты / Под редакцией Ю. В. Гиппенрейтера, В. Я. Романова. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. – С. 122-128.
24. Брушлинский А.В. О взаимосвязи природного и социального в психологическом развитии человека // Проблемы генетической психофизиологии. – М., 1978. – С. 11–21.
25. Государев Н.А. Дифференциальная психология в вопросах и ответах: Учебное пособие. – М.: «Ось-89». – 112 с.
26. Гюнтер К. Введение в дифференциальную психологию учения. – М.: Педагогика, 1987. – 173 с.
27. Дифференциальный подход в обучении школьников / Сост.: А.И. Фирсов, Н.Д. Сивун. – Хмельницкий, 1990.
28. Дубинин М.П., Карпец И.И., Кудрявцев В.Н. Генетика, поведение, отверженность. – М., 1989.
29. Иваницкий А. М. Проблема «мозг и психика» и современная физиология // Психологический журнал. – 1983. – Т. 4. – № 5. – С. 122-131.
30. Ковалев А. Г., Мясичев В. Н. Психические особенности человека. Т. 1. Характер. – Л.: Издательство Ленинградского университета, 1957. – 264 с.
31. Ковалев А. Г., Мясичев В. Н. Темперамент и характер / Психология индивидуальных различий. Тексты / Под редакцией Ю. В. Гиппенрейтера, В. Я. Романова. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. – С. 167-171.
32. Ковальчук Я.И. Индивидуальный подход в воспитании ребёнка. – М., 1985.
33. Кон И.С. Психология половых различий // Вопросы психологии. – 1982. – № 2.
34. Кречмер Э. Строение тела и характер. – М.: Педагогика-Пресс, 1995. – 608 с. – (Серия: «Психология: Классические труды»).
35. Крутецкий В. А. Проблемы характера в трудах советских психологов // Вопросы психологии. – 1957. – № 6. – С. 127-145.
36. Левонтин Р. Человеческая индивидуальность: наследственность и среда. – М., 1993.
37. Лейтес И.С. Психология и психофизиология индивидуальных различий. – М., 1977.
38. Лейтес Н. С. Об умственной одарённости. Психологические характеристики некоторых типов школьников. – М.: Издательство Академии Педагогических наук РСФСР, 1960. – 216 с.
39. Небылицын В. Д. Изучение основных свойств нервной системы и их значение для психологии индивидуальных различий // Небылицын В.Д. Психофизиологические исследования индивидуальных различий / В. Д. Небылицын. – М.: Издательство «Наука», 1976. – С. 132-144.
40. Небылицын В. Д. О структуре основных свойств нервной системы // Небылицын В. Д. Психофизиологические исследования индивидуальных различий / В. Д. Небылицын. – М.: Издательство «Наука», 1976. – С. 111-131.
41. Небылицын В. Д. Ленинские идеи и развитие советской психофизиологии // Небылицын В. Д. Психофизиологические исследования индивидуальных различий / В. Д. Небылицын. – М.: Издательство «Наука», 1976. – С. 9-33.
42. Одарённые дети: Перевод с англ. / Общ. ред. Г. В. Бурменской и В. М. Слущкого; предисловие В. М. Слущкого. – М.: прогресс, 1991. – 376 с.
43. Равич-Щербо И. В. Исследование природы индивидуальных различий методом близнецов / Психология индивидуальных различий. Тексты / Под редакцией Ю. В. Гиппенрейтера, В. Я. Романова. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. – С. 101-121.
44. Райгородский Д.Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Учебное пособие. – Самара: Издательский Дом «БАХРАХ», 1998. – 672 с.

45. Росс Л., Нисбетт Р. Человек и ситуация. Перспективы социальной психологии. – М.: Аспект Пресс, 1999. – 429 с.
46. Рубинштейн С. Л. Проблема способностей и вопросы психологической теории / Психология индивидуальных различий. Тексты / Под редакцией Ю. В. Гиппенрейтера, В. Я. Романова. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. – С. 59-68.
47. Рыбалко Е. Ф. Возрастная и дифференциальная психология. – СПб.: Питер, 2001.
48. Теплов Б. М. Исследование свойств нервной системы как путь к изучению индивидуально-психологических различий // Теплов Б. М. Избранные труды: В 2-х т. Т. II. – М.: Педагогика, 1985. – С. 137-168.
49. Теплов Б. М. Итоги и перспективы исследования типологических свойств нервной системы человека / Теплов Б. М. Проблемы индивидуальных различий. – М.: Издательство Академии Педагогических Наук РСФСР, 1961. – С. 509-535.
50. Теплов Б. М. Конспекты и Комментарии к книге А. Анастаси «Дифференциальная психология» // Теплов Б. М. Избранные труды: В 2-х т. Т. II. – М.: Педагогика, 1985. – С. 247-279.
51. Теплов Б. М. Некоторые вопросы изучения общих типов высшей нервной деятельности человека и животных / Теплов Б. М. Проблемы индивидуальных различий. – М.: Издательство Академии Педагогических Наук РСФСР, 1961. – С. 347-508.
52. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей / Теплов Б. М. Проблемы индивидуальных различий. – М.: Издательство Академии Педагогических Наук РСФСР, 1961. – С. 39-251.
53. Теплов Б. М. Способности и одарённость / Теплов Б. М. Проблемы индивидуальных различий. – М.: Издательство Академии Педагогических Наук РСФСР, 1961. – С. 9-38.
54. Теплов Б. М. Ум полководца / Теплов Б. М. Проблемы индивидуальных различий. – М.: Издательство Академии Педагогических Наук РСФСР, 1961. – С. 252-346.
55. Теплов Б. М. Ум полководца. – М.: Педагогика, 1990. – 208 с.: ил.
56. Ушакова Т. Н., Шустова Л. А., Свидерская Н. Е. Связь сложных психических процессов с функциональной организацией работы мозга // Психологический журнал. – 1983. – Т. 4. – № 4. – С. 119-133.
57. Фридрих В. Близнецы. – М.: «Прогресс», 1985. – 214 с.
58. Холодная М. А. Когнитивные стили. О природе индивидуального ума. – СПб.: Питер, 2004. – 384 с.
59. Шелдон У. Анализ конституционных различий по биографическим данным / Психология индивидуальных различий. Тексты / Под редакцией Ю. В. Гиппенрейтера, В. Я. Романова. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. – С. 252-261

Інформаційні ресурси

1. Анастаси А. Дифференциальная психология. Индивидуальные и групповые различия в поведении / <http://www.twirpx.com/file/111663/>
2. Либин А. В. Дифференциальная психология: на пересечении европейских, российских и американских традиций / http://www.koob.ru/libin_a_v/differencialnaya_psihologiya
3. Музика О. Л. Професійно-орієнтовані завдання у системі підготовки студентів-психологів // Професійно-орієнтовані завдання з психології / За ред. О. Л. Музики. Навчальний посібник. (Рекомендовано МОН України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів (лист № 1.4/17-Г-3165 від 28.09.2010 року) – 3-тє вид., перероб. і доп. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – С. 9-23 / http://zu.edu.ua/spf/psihol_vkl.html

Методичне забезпечення

1. Опорні конспекти лекцій (презентації); робоча програма, методичні рекомендації; нормативні документи; ілюстративні (відео) матеріали.
2. Музика О.Л. Професійно-орієнтовані завдання у системі підготовки студентів-психологів // Професійно-орієнтовані завдання з психології / За ред. О.Л. Музики. Навчальний посібник. **(Рекомендовано МОН України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів (лист № 1.4/17-Г-3165 від 28.09.2010 року) – 3-тє вид., перероб. і доп. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2010. – 565 с.**